

Opleiding der recruten bij de infanterie en andere oefeningen,

(Vervolg en slot van N°. 7, bladz. 418.)

IV. De oefeningsdivisie.

De maand Augustus heeft $\pm$ 26 werkdagen. Vijf daarvan worden besteed aan marschen met de geheele divisie, uitsluitend bestemd om de gewoonte te doen verkrijgen aan allen, die eenig bevel voeren, om te zorgen dat orde heerscht, regelmatig wordt gemarcheerd, geen afstanden verloren gaan, de wapens elkander onderling niet hinderen, enz., enz.

Deze marschen zijn steeds oorlogsmarschen en hebben plaats op één of op twee wegen; zij worden, zooals bij het regiment is gezegd, of voorafgegaan door eene gevechtsoefening of daarmede besloten.

Vooraf bij het overgaan van den marschvorm tot den gevechtsvorm, of omgekeerd, moet voor regelmaat en orde worden gezorgd en mag het schoolsche bij deze oefeningen niet worden losgelaten.

Het is dus aan te bevelen om, nadat eenige malen door de divisie het innemen van den gevechtsvorm op methodische wijze is beoefend, het marcheeren te doen volgen, alvorens tot vrije manoeuvres over te gaan.

Zeven dagen worden bestemd om den regimentscommandanten der drie wapens en c. q den chef van den staf der kampeerende divisie gelegenheid te geven zich te oefenen in het aanvoeren van een uit de drie wapens samengestelde troepenafdeeling.

Deze oefeningen worden aanvankelijk wederom geheel schoolsch uitgevoerd. Zij dienen om de chefs de gewoonte te doen verkrijgen ook met andere wapens om te gaan dan die, waarbij zij hun geheele leven dienden, om hen te gewinnen rekening te houden met de hebbelikheden en eigenschappen van elk wapen, om hen aan alle bij-omstandigheden, treinen, ambulances, enz., te leeren denken; zij dienen om de officieren van lageren rang de gewoonte te doen erlangen te letten op afstanden, onderling verband, samenwerking, optreden van reserves, enz.; zij dienen eindelijk om den soldaat te leeren zich met gemak in lange liniën te bewegen en verband te houden met nevenafdeelingen.

Aannemende, dat tot het schoolsch behandelen dezer oefeningen de vier eerste dagen voldoende zijn — er worden dagelijks twee oefeningen gehouden, de een des voormiddags, de andere des namiddags —, dan kunnen de drie overschietende dagen worden gebezigd tot het uitvoeren van vrije manoeuvres, waarbij de divisiecommandant optreedt als leider of een der regimentscommandanten aanwijst om deze functie te vervullen.

De tweede periode van zeven dagen dient om de regimentscommandanten te leeren omgaan met grootere gecombineerde troepenafdeelingen. Stel dat hiertoe vier dagen voldoende zijn, dan dienen de drie overschietende dagen om met de geheele divisie schoolsche manoeuvres uit te voeren — Turken, zooals onze oostelijke bureu deze noemen —, welke vooral zeer in detail voorgeschreven en met zorg uitgevoerd behooren te worden.

Hierbij kan of de divisie-generaal zelf optreden als aanvoerder of een der kolonels daartoe bestemmen. In het laatste geval is echter de geheele staf der divisie, zonder uitzondering hoegenaamd, zoowel gedurende de voorbereiding als bij de uitvoering, ter beschikking van dien kolonel.

Zijn die schoolsche manoeuvres leerzaam voor de hoogere rangen om met groote troepenafdeelingen in hooger verband te leeren omgaan, te leeren denken aan hare snelheid van beweging, aan den tijd noodig tot de uitvoering van deze of gene evolutie of manoeuvre, aan de ruimte, welke moet worden ingenomen in het gevecht, enz.; voor de mindere rangen geven zij een overzicht van den vorm en de eigenaardige toestanden ook bij grootere gevechten; voor den soldaat zijn zij — behalve de leerschool, welke ik hierboven bij de regimentsoefeningen noemde — aangenamer, en ook daaraan moet iets worden toegegeven. Hij toch, de eenvoudige man, begrijpt weinig van eene vrije manoeuvre, waarbij hij soms niets ziet dan het kleine troepje dat hij tegenover zich heeft, terwijl hij dikwijls uren nietsdoende stilstaat en daarom meent dat er gepoedeld wordt; eene meening, welke vooral niet gunstig werkt om zijn vertrouwen te verhoogen. Bij »Turken» ziet hij meer, merkt hij troepenbewegingen, ziet of hoort hij op tijd invallen van nieuwe troepen; naar zijn meening »klapt» alles goed en dienovereenkomstig maakt hij zijn oordeel en krijgt hij vertrouwen, evenals de toeschouwer, die er nog veel minder van vat dan de soldaat. Deze vindt het mooi, colporteert zijne opinie in den lande en die opinie komt ten voordeele van het leger.

De laatste periode is de periode voor den divisie-generaal zelf. Nu worden manoeuvres uitgevoerd tegenover troepen in de omgelegen garnizoenen in bezetting en moet alles zooveel mogelijk overeenkomstig den werkelijken oorlog zijn; al mocht dit vroeger ook al niet uit het oog verloren worden, zoo deden de betrekkelijk kleinere afdeelingen daaraan wel wat nadeel.

Al deze oefeningen zullen aan den staf der divisie veel werk bezorgen — de zoogenaamde »Turken» niet het minste — maar de Nederlandsche officier ziet niet tegen veel werk op, vooral niet als hij meent, dat daarvan

eenig nut is te wachten; maar zelfs al zag hij er tegen op, dan nog zou daarmede geen rekening gehouden kunnen en mogen worden.

Terwijl de militia bij de bataljons in de garnizoenen voor najaarsoefeningen onder de wapenen is, hebben de oefeningen daar plaats in denzelfden geest, maar wegens den minder beschikbaren tijd natuurlijk in mindere mate.

Ik vrees dat menig een zal meesnuilen, als hij mijne theorieën over schoolsch manoeuvreeren en over »Turken» leest: »Achteruitgang! zoo deden ze in de tijden van »olim» ook, maar nu!»

In antwoord daarop verwijst ik naar hetgeen vroeger reeds door mij is gezegd, namelijk dat »nombre de gens, même des militaires s'imaginent que, de toutes les armes, l'infanterie est la plus facile à manier sur le champ de bataille.» Vooral dat gemak in de aanvoering is niet waar; de infanterie-aanvoerder, van klein tot groot, moet rekening houden met elken man zijner afdeeling; die man moet worden gedirigeerd, gecontroleerd, in alles wat hij doet, terwijl dit bij andere wapens in mindere mate het geval is; bij de artillerie bijv. staat het stuk met de 4 of 5 man bediening onder toezicht van een onderofficier, vormt de voorwagen met de drie stukrijders een geheel en kan de eene stukrijder niet weg zonder den andere; terwijl de cavalierist in het gevecht doorgaans in gesloten gelederen optreedt. Daarbij komt dat de artillerie zoowel als de cavalerie, althans bij ons, immer onder betere conditiën worden geoefend.

In het Nederlandsche leger ontbreekt het der infanterie èn aan oefeningssterkte èn aan oefeningsterrein. De sterkte gaat zelden eene sectie te boven, waar eene compagnie wordt bedoeld; het terrein is immer de straat- of een andere weg, daarneven komt men zelden, eenige miserabele exercitie terreinen in de nabijheid van enkele garnizoenen uitgezonderd.

Het ontbreekt onze infanterie dan ook aan manoeuvreervaardigheid en ook deze moet geleerd worden: door den hoofdofficier, die bataljons met tact, zekerheid en kennis van zaken in het gevecht moet kunnen brengen; door den subalternen officier, aan wiens bekwaamheid of onbekwaamheid het te wijten kan zijn, of bij eene handeling veel of weinig verliezen worden geleden; door het mindere kader en door de manschappen, opdat zij zich te huis leeren gevoelen in alle omstandigheden, welke de wisselvalligheden van het gevecht kunnen aanbieden.

Niets wordt geleerd zonder genoten onderwijs en om dus te kunnen manoeuvreeren onder het vuur des vijands, moet men het in tijd van vrede hebben geleerd, m. a. w., om eene manoeuvre zóó te kunnen uitvoeren in vreedstijd, als zij zich vermoedelijk in het gevecht zal voordoen, moet men geleerd hebben de bewegingen, waaruit deze manoeuvre bestaat, behoorlijk te verrichten, dat is, schoolsch uit te voeren.

V. *Oefeningen der niet tot de oefeningsdivisie, -regimenten
en -bataljons behorende troepen.*

Wat zullen de afdeelingen doen, welke tengevolge mijner voorstellen geen miliciens ontvangen? Deze vraag is mij gedaan, doch kan z. m. niet beantwoord worden, omdat zij m. i. aldus gesteld moet worden:

1°. Hoe zullen de bataljons, respectievelijk compagnieën, worden geoefend, die, hoewel geen miliciens van het loopende jaar bekomende, toch nog personeel genoeg kunnen samenvoegen van de overige bataljons om nog eenigszins met troepen te exerceeren?

2°. Hoe zullen de bataljons, respectievelijk compagnieën, worden geoefend, welke, niet alleen geen miliciens van het loopende jaar ontvangen, maar degenen, die zij onder de wapenen hebben, nog moeten afstaan?

Ad 1°. Van den dag, waarop het oefeningsbataljon de militie heeft ingedeeld bij zijne compagnieën en deze hare oefeningen hebben begonnen, worden de miliciens der voorgaande jaren — bij de overige bataljons onder de wapenen — allen ingedeeld, voor wat de oefeningen betreft bij het bataljon, hetwelk het volgende jaar als oefeningsbataljon zal optreden.

Bij dit bataljon wordt met die militie eene oefening doorloopen gelijk aan die, welke voor het oefeningsbataljon is aangegeven, met andere woorden, voor den soldaat beginnen alle oefeningen weer van meet af aan. Alleen wordt deze in de eerste dagen niet te huis gehouden, omdat daartoe de redenen niet bestaan, welke voor den nieuw aangekomen milicien gelden.

Daar de compagnieën in een garnizoen, waar 4 bataljons bij elkaar zijn, niet sterker zullen wezen dan hoogstens 60 man, wordt de dienst bij de opleiding dienovereenkomstig geregeld en daarbij niet meer kader gebezigd dan noodig is om $\frac{1}{2}$ à $\frac{1}{4}$ eener voltallige compagnie te onderwijzen.

Het overschietende kader wordt onderwezen met dat, hetwelk bij de beantwoording van vraag 2°. zal worden besproken.

Al wat te voren gezegd is met betrekking tot de regeling van het onderwijs is ook hier van toepassing. De compagniescommandant zal er nu echter op moeten rekenen, om voor elken onderwijzer een reserve-onderwijzer aan te wijzen, daar het menigmaal zal voorkomen, dat de eerstbedoelde wegens te verrichten diensten ontbreekt. Komen de lichten voor najaars-oefeningen onder de wapenen, dan stijgt het aantal manschappen der compagnie tot ± 180 .

Blijkt er nu bij dit bataljon te weinig kader te zijn, dan wordt dit dagelijks — naar gelang van den meer of min zwaren garnizoensdienst, welke voor dien dag op het bataljon drukt — van de andere bataljons tijdens de oefening toegevoegd.

Nadat de lichten, voor najaarsoefeningen onder de wapenen gekomen, gedurende 7 dagen aan den compagniescommandant toevertrouwd zijn geweest, neemt de bataljonscommandant de leiding op zich, totdat de tijd aankomt

voor het uitvoeren van manoeuvres in de omstreken van het garnizoen, waartoe de laatste 14 dagen van het verblijf onder de wapenen bestemd worden.

De opleiding tot manoeuvres geschiedt in denzelfden geest als hierboven is gezegd.

Tijdens den manoeuvreertijd treedt de oudste troepenofficier in het garnizoen op als commandant der troepen in dat garnizoen; ik verwijs daaromtrent naar *De Militaire Spectator*, N°. 5, bladz. 283, van den vorigen jaargang. Die commandeerende officier beschikt echter nimmer over het kader der overige bataljons, tenzij dit hoog noodig is tot het completeeren van het kader van het bataljon, dat aan de oefening deelneemt.

Over het kader boven den rang van luitenant heeft hij echter de volle beschikking, zoowel om dit te bezigen tot het vervullen van ontbrekende plaatsen bij den troep zelve, als tot het samenstellen van zijn staf.

In garnizoenen, waar de zetel van een krijgsraad gevestigd is, worden gedurende deze 14 dagen tot zitting in dit college steeds officieren aangewezen, die niet behooren tot het bataljon, dat oefent.

De manschappen blijven administratief geheel en al bij hunne respectieve compagnieën, met uitzondering van die, tot het oefeningsbataljon behorende, welke daarbij geheel in administratie worden opgenomen; alleen dus voor wat de oefening betreft, worden de manschappen in één bataljon vereenigd.

Vooraf moet met de meeste zorg worden toegezien, dat geen personeel aan de oefeningen wordt onttrokken; behalve paardenoppassers, is geen oppasser, onder welken titel ook bekend, vrij van oefening.

Ad 2°. Van de bataljons, die geen militie bekomen en hunne eigene militie ter oefening moeten afgeven, blijft niets over dan het kader, zijnde, behalve de officieren en sergeant-majors, $\pm$ 7 onderofficieren en 7 korporaals per compagnie, dus 28 onderofficieren en 28 korporaals.

De sergeant-majoor — ik heb dit reeds meer gezegd — wordt door mij gerekend onder de non-combattanten; daarentegen tel ik den sergeant-majoor-titulair bij de sergeanten, met dien verstande dat, wanneer voor een sergeant een dienst wordt aangewezen en de uitvoering daarvan overeen te brengen is met de waardigheid van den sergeant-majoor-titulair, deze in de eerste plaats daartoe wordt bestemd, opdat de sergeanten zoomin mogelijk zouden ontbreken op de school, waarover ik later zal spreken.

De opleiding van het kader is geheel theoretisch, een enkele schiet-oefening per week uitgezonderd, zoodat alleen die vakken, welke niet theoretisch zijn aan te leeren, practisch behandeld worden.

Met zorg moet er voor worden gewaakt, dat het kader zooveel mogelijk de lessen bijwoont en er vooral weinig of geen tijd wordt vermorst aan diensten, welke nog gerust eenig uitstel kunnen lijden.

Niet alle onderofficieren en korporaals bezitten denzelfden graad van ontwikkeling, daarom zal het onderwijs in klassen worden gesplitst; het aantal daarvan is niet vooraf te bepalen, maar zal in geen geval meer dan

vier bedragen. Er is geen bezwaar tegen, dat onderofficieren en korporaals in eenzelfde klasse plaats nemen, evenmin dat het kader van meer bataljons gezamenlijk wordt geoefend. In het laatste geval echter is de oudste der beide bataljonscommandanten hoofd van het onderwijs. Als onderwijzers treden kapiteins en luitenanten op, doch in de eerste plaats meer bepaald de laatstgenoemden.

Het geven van onderwijs is niet eene vrijwillige taak, alleen wordt er bij het aanwijzen van het personeel op gelet of de officier voorliefde aan den dag legt tot het geven van onderwijs in dit of dat vak.

Kapiteins — al of niet belast met het geven van onderwijs — worden bovendien belast met het houden van toezicht daarop.

De lessen vangen op denzelfden dag aan, waarop de oefeningen met de recruten bij de oefeningscompagnieën beginnen, en eindigen op den laatsten Augustus.

De hoofdofficier, hoofd van het onderwijs, dient in het begin van het jaar aan den regimentscommandant een tableau in, waarin de lesuren en den gang van het onderwijs in het algemeen geregeld zijn.

De lesuren zullen zijn:

van 8—10 vm., van 10¹/₄—12 m., van 2—4 nm. en van 4¹/₄—6 uur nm.

Onderwijs wordt gegeven in:

1°. Nederlandsche taal; vooral wordt gelet op eene duidelijke, beknopte wijze van uitdrukken in opstellen, behandelende opgegeven of eigen gekozen onderwerpen, alsmede op eene mondelinge juiste zegswijze; hier wordt tevens onderwezen het woordelijk overbrengen van bevelen of berichten.

2°. Exercitie-reglementen; deze worden letterlijk van buiten geleerd, de onderwijzer draagt zorg dat zij *toch* worden verstaan.

Het »Voorschrift op het Tirailleeren» en dat op den »Velddienst» worden bij het onderwijs vergeleken met de tactische regelen en het geleerde toegepast in den vorm van *tactische oefeningen op de kaart*; hierbij wordt de uitwerking der vuurwapens ter sprake gebracht.

3°. Het »Voorschrift betreffende den Pionierdienst.» Voor zoover het kan, wordt het geleerde door het kader ook practisch uitgevoerd.

De »Versterkingskunst» wordt alleen onderwezen voor zoover de infanterist met dit vak noodig heeft.

4°. De theorie omtrent het schieten, voor zooveel deze is te onderwijzen aan lieden, welke niet bekend zijn met wiskunde en natuurkunde. Het schieten naar de schijf.

5°. De wetten en reglementen, welke de krijgstucht beheerschen, goede denkbeelden omtrent krijgstucht, militaire ondergeschiktheid en hun invloed in den oorlog; ophelderingen daaromtrent met voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis, zoowel wat betreft de eigen legers in *Europa* en *Indië*, als die in den vreemde.

Wetten op de inkwartiering en de onteigening, de wet van schade en hinder, voor zoover deze den militair betreffen.

Wetten en voorschriften betreffende het verlenen van militairen bijstand onder verschillende vormen.

»Het Wetboek van Strafrecht,» daarvan inzonderheid die gedeelten, welke invloed kunnen oefenen op de handelingen van den militair. In dit wetboek komt meer voor, wat op militaire handelingen en handelingen door militairen gepleegd betrekking heeft, dan men zoo oppervlakkig wel zou vermoeden.

6°. Militaire administratie bij de korpsen, voornamelijk wat de compagnies-administratie betreft.

7°. Rekenen met geheele getallen, tiendeelige en gewone breuken; de kennis van maten, munten en gewichten.

8°. Geschiedenis; tot opwekking dienende van den militairen geest en van vaderlandsliefde, zal krijgsgeschiedenis betreffende daden verricht in het leger hier te lande en in de koloniën de hoofdzaak zijn.

9°. Aardrijkskunde; de kennis van wegen, kanalen, rivieren en van den toestand van den bodem; de communicatiemiddelen zijn hier hoofdzaak. Eenige bekendheid met de koloniën is aan te bevelen.

10°. Gymnastiek, ook aan werktuigen; vooral het overwinnen van hinderissen moet veelvuldig beoefend worden.

Schermen op alle wapens, doch in de eerste plaats schermen met geweer en sabel.

11°. Onderlinge instructie in de exercitiën der recruten- en andere scholen, als voor het onderricht in deze laatste scholen voldoende personeel voorhanden is.

Het zal wel onnoodig zijn te zeggen, dat niet in alle klassen hetzelfde onderwijs wordt gegeven, maar dat dit zich natuurlijk wijzigt naarmate van den graad van ontwikkeling der leerlingen.

Op het einde van den cursus wordt examen afgenomen en aan de beste leerlingen een bewijs uitgereikt, waaruit blijkt dat zij voldaan hebben aan de gestelde eischen. Zij, die zulk een bewijs bezitten en overigens aan de gestelde eischen van goed gedrag en practische geschiktheid voldoen, komen in de eerste plaats in aanmerking voor bevordering en het bekomen van eenige gunst.

VI. Regeling der opleiding na 5 September.

Na 5 September hebben alle compagnieën van het geheele regiment de militie van het loopende jaar weer geheel en al in eigen beheer.

Het zal sommigen wel opgevallen zijn, dat door mij niet dan zeer terloops over het schijfschieten gesproken is. Dit was geen omissie; maar tengevolge van de groote sterkte der compagnieën, welke met de oefening der jongste lichten waren belast, kon bij deze het schieten niet best worden beoefend.

Altijd aannemende dat de negen oefeningsbataljons met 1 Mei naar de Legerplaats bij Zeist gaan, zou de toestand zich daar toch, voor het geval er moet worden schijfgeschoten, ongeveer aldus voordoen. In het kamp zelve is gelegenheid om 12 vrije banen te maken; nabij Amersfoort zijn, naar ik meen 4 vrije banen, bestemd voor het schieten van de compagnieën van het 5de regiment, aldaar in garnizoen; totaal zou men dus kunnen beschikken over 16 banen. Er kunnen alzoo telkens 16 compagnieën, dat zijn 4 bataljons, schieten, maar. . . . en hier wringt de schoen. . . . eene compagnie van 200 man, waarbij per man en per oefening telkens 5 patronen worden verschoten, verschiet 1000 patronen, terwijl per schot, met plakken, aanwijzen, onderricht, verplaatsen naar andere afstanden, nagaan van mogelijke vergissingen, enz., ongeveer ééne minuut noodig is. Laten we het nu op zijn allergunstigst aannemen en stellen dat er 100 schoten per uur worden gedaan, dan heeft eene compagnie nog 10 uren noodig om ééne oefening te schieten.

Nu spreekt het vanzelf, en 't is wel onnoodig er op te wijzen, dat niet één chef het in het hoofd zal krijgen, om eene compagnie onder zulke omstandigheden op ééne baan te laten schieten. Maar al verdeelt hij de compagnie over vier banen, waardoor het verblijf op het terrein met $\frac{3}{4}$ van den tijd verminderd wordt en dus maar $2\frac{1}{2}$ uur bedraagt, dan doet dit niets af tot den tijd benoodigd voor het bataljon, zijnde voor 4 compagnieën op 4 banen 10 uren.

Begint dus de oefening 's morgens om 6 uur en wordt zij onafgebroken voortgezet, dan is het bataljon 's namiddags om 4 uur klaar.

Gaat nu telkens eene compagnie uit, die dan, op 4 banen vurende, $2\frac{1}{2}$ uur schiet en met uitrukken, terugkomen, schoonmaken van wapens en eenigen tijd uitblazen, misschien ook moetende eten, ongeveer 5 uren noodig heeft, dan kunnen, als de 1ste compagnie begint, de 2de, 3de en 4de zich oefenen op de gewone wijze en ook de 1ste compagnie nog eene gewone oefening op dien dag doorloopen. De 2de moet echter reeds om 8 uur naar het schietterrein afmarcheeren om geen stilstand te veroorzaken, als zij ten minste niet verder dan $\frac{1}{2}$ uur afstands van de banen wordt geoefend, de 3de om half elf, de 4de wordt in hare oefeningen niet gestoord.

Het terrein is dus gedurende twee dagen en voor een deel ook op den derden dag gedurende $2\frac{1}{2}$ uur door schutters bezet, als men de negen oefeningsbataljons één keer naar de schijf wil laten schieten.

Wordt dus slechts eens per week geschoten, dan blijven er van de 31 dagen $\div 5$ Zondagen = 26 werkdagen in Mei, voor de gewone oefeningen slechts $26 - 8 = 18$ dagen over, hetgeen mijns inziens niet voldoende is om den soldaat alles te leeren, wat hij boven en behalve het schieten noodig heeft te kennen.

Aan twee keer schieten per week, zooals het voorschrift aangeeft, is alzoo geheel en al niet te denken.

Maar, zal men zeggen, zoo ongunstig als gij den toestand schildert, is hij toch niet; de dagen immers, waarop wordt geschoten, zijn nog gedeeltelijk beschikbaar tot het houden van gewone oefeningen voor de compagnieën, welke niet onmiddellijk met schieten bezig zijn; ge zegt zelf: de 2de compagnie gaat om zóó laat, de derde om zóó laat, enz., enz.

Laat ik u zeggen, dat de toestand nog ongunstiger is dan hij, uit hetgeen ik hierboven mededeelde, schijnt te wezen.

Als er wordt geschoten, dan is het terrein achter de kogelvangers vanzelf onbruikbaar voor eenige oefening, en dat is een zeer groot gedeelte van het terrein. Maar ook vóór de schijven is een aanzienlijke oppervlakte niet bruikbaar voor de oefeningen, omdat hier ruimte moet zijn om de afstanden te kunnen bereiken, waarop gevuurd wordt, en . . . . omdat op de rest het kamp staat.

De vijf bataljons, welke heden niet schieten, kunnen dus ook niet op andere wijze worden geoefend, met een terreintoestand, zooals die nu is, en wettelijke voorschriften, zooals die thans zijn.

En daarmede moet men rekening houden.

Ja, bestond er eene wet die, mits schadevergoeding betalende, toeliet dat bij militaire oefeningen over particulier eigendom werd geloopt, o! dan was de zaak wel te vinden, maar nu niet.

Van en met 15 Maart tot en met 5 September schieten de oefeningsbataljons dus in mijn stelsel niet.

Dit mag echter geen reden zijn om die bataljons niet op te leiden in de voorbereidende schietoefeningen — 5de afdeeling, § 89, tot en met § 130 van het Voorschrift. Maar om het eigenlijke schieten te beoefenen, moet de man weer tot zijne eigene compagnie zijn teruggekeerd.

De bataljons, die geen militie hebben ontvangen, schieten gedurende de helft van Maart en voorts in April, Mei, Juni, Juli en Augustus, eens per week; in laatstgenoemde maand uitsluitend de lichting, welke voor najaars-oefeningen onder de wapenen is gekomen. Is de militie nu met 5 September wederom bij hare compagnieën aangeland, dan wordt gedurende de maanden September en October, en, indien wegens ongunstig weer in deze tijdruimte het schieten in meer dan 10 dagen niet heeft kunnen plaats hebben, ook nog gedurende 10 dagen in November, dagelijks geschoten. Ieder soldaat kan dan nog ongeveer 50 oefeningen bijwonen en zal dus zeer zeker niet geacht kunnen worden onbedreven te zijn in het schieten. Neemt men hierbij in aanmerking dat de lessen, welke dagelijks terugkomen, veel meer tot de kennis van het vak bijdragen dan die, welke gegeven worden met groote tusschenpoozen, dan is het aan te nemen, dat ook de bedrevenheid in het schieten bij deze methode van oefening zal winnen.

Gedurende de overige wintermaanden wordt eens per week geschoten om het geleerde te onderhouden, en worden de overige oefeningen geregeld op de wijze als thans gebruikelijk is.

Tijdens de maanden November, December, Januari en Februari wordt aan officieren en kader op ruime schaal verlof gegeven, in dier voege dat per maand $\frac{1}{4}$ met verlof afwezig mag zijn. Men vergete niet dat het kader gedurende den zomer een zeer inspannenden arbeid heeft gehad. Aan de miliciens mag in den loop dier maanden eveneens, doch voor ten hoogste 14 dagen, verlof worden verleend. Buiten dezen tijd wordt geen verlof toegestaan, dan bij ziekte van ouders of broeders en zusters, wegens eigen ongesteldheid, bij overlijden van een familielid, enz.

Zoogenaamde theorieën voor het kader hebben niet meer plaats.

Bijeenkomsten voor officieren geschieden twee keer per week, indien de bataljonscommandant dit noodig oordeelt. In die bijeenkomsten worden de militaire voorschriften met de officieren behandeld en beijvert zich de bataljonscommandant hen in denken en doen, op militair gebied, zijne zienswijze te doen aannemen.

Eens of meermalen per winter, als een officier zich gedrongen gevoelt iets van meer dan dagelijksch belang aan zijne kameraden mede te deelen, vereenigt de regimentscommandant zijne officieren. In een garnizoen, waar verschillende wapens en korpsen vereenigd zijn, zullen deze bijeenkomsten garnizoensgewijze plaats hebben, en de korpscommandanten hunne wederzijdsche officieren tot het bijwonen daarvan uitnoodigen. Vrijwillig zijn deze bijeenkomsten echter niet; de officier, die niet door dienst is verhinderd haar bij te wonen, moet verschijnen. Het is echter aan elk officier overgelaten of hij eene voordracht verkiest te houden, ja dan neen; hierin bestaat volmaakte vrijheid.

Wel zullen de chefs de officieren aanmoedigen en moet de regeering hierin behulpzaam zijn om deze tot studie en tot het mededeelen van het door hen bestudeerde aan hunne kameraden te prikkelen, maar van pressie, onder welken vorm ook, mag geen sprake zijn.

Met het vorenstaande meen ik aan mijne taak te hebben voldaan en iets te hebben bijgedragen tot het verspreiden van nieuwere denkbeelden betreffende de opleiding en dus ook tot het opvoeren van de bekwaamheid en de bruikbaarheid der infanterie.

M.

BESCHOUWINGEN OVER MILITAIRE TELEGRAPHIE, VOORAL
MET HET OOG OP NEDERLANDSCHE TOESTANDEN.

(*Vervolg van N°. 7, bladz. 484.*)

II. Werkkring van de eigenlijke militaire telegraphie. Veld- en voorpostentelegraphie.

De veldtelegraaf, zoowel als de voorpostentelegraaf- en telephoondienst, heeft bij ons leger eene uitsluitend militaire organisatie. Civiele beambten zijn geheel uitgesloten; zoowel de algemeene leiding, de lijnbouw en het transport, als de stationdienst, zijn in handen van militairen.

Volgens de tegenwoordige oorlogsformatie zijn aan iedere divisie in oorlogstijd toegevoegd: één veldtelegraafbrigade, één voorpostentelegraafbrigade en twee voorpostentelefoonbrigades.

De commandant van de geheele afdeeling is een luitenant.

De veldtelegraafbrigade bestaat uit:

- 1 sergeant-telegrafist,
- 2 korporaals-telegrafist,
- 2 geniesoldaten-telegrafist,
- 9 lijnleggers,
- 1 wachtmeester,
- 10 treinsoldaten,
- 2 rijpaarden en 19 trekpaarden,
- 2 stationwagens en 2 kabelwagens.

Elke stationwagen voert mede: twee veldtelegraafstoellen, één SIEMENS-dubbeltelefoon, batterijen, gereedschappen, enz. Elke kabelwagen voert mede: 9 KM. veldkabel; de een bovendien 0,4 KM. rivierkabel tot het passeeren van wateren, de andere tot hetzelfde doel 0,5 KM. ouden Engelschen kabel (GRAY'S Patent cable); verder het noodige gereedschap, enz.

Eene voorpostentelegraafbrigade bestaat uit:

- 1 sergeant-telegrafist, commandant,
- 2 geniesoldaten-telegrafist,
- 6 lijnleggers,

en eene voorpostentelegraafkar, bevattende 2 voorpostentelegraafstoellen

met batterijen, 2 SIEMENS-veldtelephonen en 6 rollen voorpostenkabel (met heen- en teruggeleiding) ieder van 500 M.; verder een kabelransel, gereedschappen, enz.

Eene voorpostentelephoonbrigade, met een personeel van 1 korporaal en 1 geniesoldaat, voert een kist op raden mede, waarin 2 SIEMENS-veldtelephonen, 5 rollen kabel, ieder van 500 M., met heen- en teruggeleiding, eenig schrijfgereedschap en verdere benoodigdheden.

Bij het hoofdkwartier van het veldleger bevinden zich bovendien nog eene veldtelegraafbrigade en twee voorpostentelegraafbrigades.

De veldtelegraafbrigade bestaat uit:

- 1 sergeant-telegrafist,
- 2 korporaals-telegrafist,
- 9 lijnleggers, en een treindetachment van
- 1 wachtmeester, 1 korporaal, 15 soldaten,
- 3 rij- en 29 trekpaarden;

voorts 2 stationwagens, ieder met 1 veldtelegraafstoel, 1 SIEMENS-dubbeltelephoon, batterijen, gereedschappen, enz.; 2 kabelwagens, op dezelfde wijze uitgerust, als die bij de divisien, 5 kabelkarren, ieder bevattende 6 KM. ouden Engelschen kabel.

De voorpostentelegraafbrigades van het hoofdkwartier hebben hetzelfde personeel, als die, welke bij de divisien zijn ingedeeld; zij voeren ieder twee karren mede, waarin te zamen per brigade 5 KM. voorpostenkabel is verpakt, in plaats van 3 KM., zooals bij die van de divisien. De geheele afdeeling wordt evenals bij de divisien gecommandeerd door een luitenant.

De hierboven genoemde indeeling in zonen behoudende, komt het mij het meest gewenscht voor, eerst de eigenlijke veldtelegraphie of telegraphie der 3de zone te bespreken, en eerst daarna over te gaan tot de bespreking van de voorpostentelegraphie of telegraphie der 4de zone.

De etappetelegraphie of die der 2de zone, is, zooals reeds vroeger werd gezegd, voor ons land, dat waarschijnlijk wel een strikt defensieven oorlog zal hebben te voeren en bovendien over een zeer ontwikkeld burgertelegraafen telephoonnet beschikt, van minder belang. Hare werkzaamheden zullen nu eens aan de rijkstelegraphie, dan weder aan de veldtelegraphie ten deel vallen, zoodat eene eigenlijke etappetelegraaforganisatie, zooals die bij groote legers voorkomt, bij ons te lande niet noodig wordt geoordeeld.

De eigenlijke veldtelegraphie of telegraphie der 3de zone.

Op het oogenblik is de taak der veldtelegraphie bij ons te lande nog niet officieel omschreven (1). Zooals ik echter reeds in het begin van mijn opstel

(1) Dit was nog in 1894 het geval. In den onlangs uitgekomen *Leidraad voor den Telegraafdienst te velde*, wordt daaromtrent nu evenwel gezegd, dat de veldtelegraafbrigades in de eerste plaats tot taak hebben, het hoofdkwartier van het veldleger voortdurend in telegraphische verbinding

heb opgemerkt, zal hare taak in de toekomst vermoedelijk zijn: de verbinding van het hoofdkwartier van het veldleger met de divisien, en wanneer daartoe gelegenheid bestaat, de verbinding van de divisien onderling, of met eene zelfstandig opereerende brigade of grootere troepenafdeeling en in vele gevallen ook de verbinding van het hoofdkwartier eener divisie met het permanente telegraafnet.

Dergelijke omschrijvingen komen ook bij andere legers voor. Dat men het echter omtrent de taak der veldtelegraphie lang niet overal eens is, kan hieruit worden opgemaakt, dat door den eenen Schrijver een veel uitgebreideren werkring aan de veldtelegraphie wordt gegeven dan door den anderen.

De Generaal VON CHAUVIN schrijft in zijn meergenoemd werk: »*Organisation der elektrischen Telegraphie*,» over de taak van de veldtelegraphie aldus:

»Der Zweck derselben, wie wir ihn nunmehr auf zu fassen haben, — (ist), die einzelnen Divisionen mit ihren Armeekorps und letztere mit den Hauptquartieren zu verbinden, und, wenn sich günstige Gelegenheit bieten sollte, auch die Brigaden theilweise in den telegraphischen Verband zu ziehen.»

VON FISCHER TREUENFELD schrijft in zijn bekend werk: *Kriegstelegraphie. Geschichtliche Entwicklung. Wirkungskreis und Organisation derselben.*

»Der thatsächliche Bestand der heutigen deutschen Kriegstelegraphie und ihr Wirkungskreis lassen sich in kurzen Worten folgendermassen zusammenfassen. In der deutschen Armee wird der Kriegstelegraph im Bewegungskrieg nur angewendet:

1°. zur Verbindung des Ober-Commando's mit der Operations-Basis also durch Herstellung und Anschluss der Etappen-Telegraphen an die vorhandenen Staats-Telegraphenlinien;

2°. zur Herstellung der Communication des Ober-Commando's mit den grösseren ihm untergestellten Truppenkörpern (Divisionen) und wenn nöthig, zur Communication dieser unter einander.

Die Divisionen werden häufig jedoch nicht immer und namentlich da, wo vorgefundene Linien es ohne all zu grossen Aufwand von Materiel und Zeit gestatten, auch mit den Avantgarden und dem Gros der Vorposten verbunden; hierzu dienen die eigentlichen Feld-Telegraphen.»

Freiherr VON MASSENBACH, Kapitein der Genie bij het Beijersche leger, trekt daarentegen in zijn opstel: »Was wir von der Feld-Telegraphie hoffen» (*Jahrbücher*, 1885), krachtig tegen het overmatig gebruik van de veldtelegraphie voor tactische doeleinden te velde, en verwacht alleen nut van de veldtelegraaf op strategisch gebied. Alleen de eigenlijke etappe-telegraaf heeft volgens hem levensvatbaarheid. Toch geeft hij in zijn opstel

te houden met den zetel van 'slands regeering, alsook met die andere plaatsen des lands, die door hare magazijnen en werkplaatsen van allerlei aard voor de marsch- en gevechtvaardigheid van het veldleger steeds van het grootste belang blijven; en in de tweede plaats het in stand houden van de telegraphische verbinding tusschen het hoofdkwartier van het veldleger en de staven van de divisien, waaruit het veldleger is samengesteld, en zoo noodig het voorzien in de directe telegraphische verbinding der divisiestaven onderling.

toe, dat voor kleinere rijken, die in hoofdzaak op zelfverdediging bedacht moeten zijn, eene ruimere toepassing van technische middelen, dus ook van de veldtelegraaf aanbeveling kan verdienen.

Het meergenoemde Fransche »Règlement général du 19 Novembre 1874 sur la télégraphie militaire» omschreef de taak der veldtelegraphie als volgt:

»Le service de 1re ligne au pied de marche a pour mission:

1°. de relier le quartier général principal avec les quartiers généraux des commandants de corps d'armée, et d'assurer ses communications avec le réseau d'opérations;

2°. de relier à l'un des quartiers généraux ci-dessus spécifiés, le chef d'une troupe temporairement chargée d'une mission militaire spéciale;

3°. de détruire les réseaux télégraphiques existants, lorsque l'intérêt de l'armée le commande.»

Het Belgische voorschrift »Manuel du télégraphiste de campagne» zegt hieromtrent:

»La télégraphie de campagne a pour but:

1°. de relier le grand quartier général de l'armée en campagne à la base d'opérations et aux quartiers généraux des grandes subdivisions;

2°. de faire correspondre ceux-ci directement entre eux et de les rattacher aux points, avec lesquels on doit rester en communication;

3°. de réunir éventuellement entre eux des postes importants.»

Welke taak men bij ons te lande, bij het vaststellen van het materieel en personeel, dat aan elke divisie en aan het hoofdkwartier van het veldleger wordt toegevoegd, heeft gesteld, is mij onbekend. Het vroegere »Reglement voor den telegraafdienst te velde» vermeldde daaromtrent niets.

Opmerkelijk is het wel, dat bij ons uitsluitend kabels voor de verbindingen worden toegepast. Bij geen andere veldtelegraaf, dan bij de Spaansche, treft men dit aan.

Bijna alle veldtelegraaforganisatiën voeren meer luchtlijnmaterieel mede, dan kabelmaterieel, omdat men de kabels voor deugdelijke verbindingen op den duur niet vertrouwt. Dat men in Spanje uitsluitend telegraafkabels bezigt, is nog zeer verklaarbaar; dit land toch bestaat, om zoo te zeggen, uit eene aaneenschakeling van bergketens. Daar bestaat vermoedelijk in vele gevallen geen mogelijkheid luchtlijnen te stellen; de bodem is rotsachtig en het terrein zeer sterk geaccidenteerd, zoodat het uitsluitend gebruik van kabel daarom ook alleszins gerechtvaardigd is. Oorspronkelijk had men dan ook alleen eene voorposten-bergtelegraphie, verpakt op muilieren, die bij vele andere rijken navolging heeft gevonden. Eerst in latere jaren is men, bij uitbreiding van de regimenten genietroepen, tot uitbreiding van de telegraaforganisatie overgegaan, en heeft men daaraan ook compagnieën met wagenmaterieel toegevoegd, waarbij men aan het gebruik van kabels is blijven vasthouden.

Maar bij ons is de toestand geheel anders; onze terreinen eigenen zich

vrij wel overal tot den aanleg van luchtlijnen; blijkens het »Reglement voor den telegraafdienst te velde bij het bataljon mineurs en sappeurs 1878» behoorde luchtlijnmaterieel wel is waar niet tot de uitrusting, maar toch bevatte het bedoelde reglement een voorschrift, betreffende het maken van hangende lijnen voor oefeningen, en eene volledige beschrijving van den daarvoor bestemden draad- en palenwagen. Jammer is het, dat men niet tot definitieve aanschaffing van dergelijk materieel is overgegaan.

Een eigenaardigen indruk maakt het voorts dat, terwijl men in bijna alle rijken van Europa de hoeveelheid luchtlijnmaterieel ziet toenemen, en den veldkabel — niettegenstaande de werkelijk veel betere qualiteiten, na 1876 vervaardigd — hoe langer hoe meer in discrediet ziet geraken, waar het geldt verbindingen te maken, die meerdere dagen, soms weken dienst moeten doen, men daarentegen hier te lande het luchtlijnmaterieel geheel van de baan geschoven en louter kabel voor de veldtelegraafverbindingen gekozen heeft.

Wellicht heeft men bij ons aan de veldtelegraphie als eisch gesteld dat zij hare verbindingen zóó snel kan tot stand brengen en ook zóó snel weer verbreken, dat een marcheerende troep op den voet wordt gevolgd; mocht zulks het geval wezen, dan heeft men dit in zekeren zin ook bereikt. Onze veldtelegraphie kan een marcheerenden troep volgen, en in de eerste dagen van een eventueelen oorlog zal zij wellicht in staat zijn binnen vrij korten tijd de gewenschte telegraphische verbindingen tusschen het hoofdkwartier van het veldleger en de divisien, enz., aan te leggen. Maar — hoe lang zal dat duren? En ook, al heeft men de verbinding uitgelegd, al zijn de wagens aangekomen, heeft men dan wel de zekerheid, die verbinding behoorlijk te kunnen bedienen, en zoo ja, hoe lang zal dan die behoorlijk geregelde bediening ongestoord voortduren?

De vraag doet zich voor, of het van een zoo subtielen veldkabel niet wat veel verlangd is, dat hij eene verbinding moet vormen, die dagen, misschien weken lang intact blijft. Al zal ook ons veldleger bij een eventueelen oorlog wellicht spoedig genoodzaakt zijn op de Nieuwe Hollandsche Waterlinie terug te trekken, toch kan het zeer wel voorkomen, dat eene veldtelegraaflijn gedurende langeren tijd moet blijven bestaan, en is daarvoor bij het tegenwoordige materieel nu wel zekerheid?

De oefeningen in de legerplaats bij Zeist leeren elk jaar weer opnieuw, hoevele malen de kabelverbindingen van de veldtelegraaf worden verstoord; nu eens doordat de kabel wordt stukgereden, dan weer doordat nieuwsgierigen of kwaadwilligen hem doorsnijden, of de laschbeslagen losmaken; meermalen wordt een lasch, tengevolge van eene toevallige spanning in den kabel, bij het verder doorrijden van den kabelwagen losgetrokken. Ligt de kabel eenmaal uit, dan is onophoudelijke surveillance noodzakelijk; ongeoeffenden zijn hiervoor niet te gebruiken, want het personeel, dat fouten ontdekt, dient ze ook te kunnen herstellen, wat niet aan iedereen kan worden

overgelaten. Het opsporen van fouten bij eene plotselinge verstoring der gemeenschap vordert eene bijzondere geoefendheid van het personeel en een stelselmatig, vooral geen machinaal onderzoek. Het is bovendien zeer tijdroovend, want de kabel ligt langs den grond, grootendeels onder het gras verscholen, en een niet al te opmerkzaam onderzoeker loopt gemakkelijk de fout voorbij, terwijl deze bovendien niet eens altijd uitwendig te zien is. Hoeveel malen komt niet een breuk van de kern voor, terwijl de omhulling nog vrij gaaf is?

Bij eene oefening, in den zomer van 1893 gehouden, werd eene 11 KM. lange verbinding, niettegenstaande zij aanhoudend door patrouilles werd bewaakt, welke bij aflossing van uit het midden van den kabel naar elk der beide uiteinden en terug marcheerden, toch in 30 uren nog viermaal verstoord, en elke keer verliet ruim een uur vóórdát de correspondentie was hersteld.

Dit zijn de uitkomsten, bereikt op het oefeningsterrein, in eene streek, waar men jaar in jaar uit die kabels ziet uitleggen, en er weinig meer aan te kijk vindt. De uitkomsten, bij de groote veldmanoeuvres bereikt, waren volgens de rapporten ook in den regel verre van schitterend.

En in andere rijken, is men, zooals hiervoren reeds werd medegedeeld, ook niet bijzonder met de kabels ingenomen. In de laatste groote oorlogen bewezen de kabels zich in het algemeen als onvertrouwbaar, terwijl de luchtlijnen van licht veldmaterieel uitstekend aan de verwachting beantwoordden. Hierbij mag niet worden verzwegen, dat dit ten deele te wijten was aan de slechte kwaliteit van de kabels. In later tijd heeft men zich veel meer op de kabelindustrie toegelegd en zijn ook kabels vervaardigd van belangrijk minder gewicht en grooteren weerstand tegen stuktrekken. De verstoringen, tengevolge van eigenschappen van den kabel op zichzelf, zullen dus minder worden, maar de verstoringen tengevolge van vernieling zullen natuurlijk blijven bestaan.

De Kapitein KLEYNHENS haalde in zijn artikel in *De Militaire Gids* van 1889 eenige regels aan uit het opstel van den reeds vroeger genoemden Freiherr VON MASSENACH, waarin deze het gebruik van den veldkabel bestrijdt.

Het zij mij veroorloofd de woorden, door dien bekwamen Schrijver aangehaald, hier nogmaals te laten volgen:

»Wir sind aus vielfacher, oft recht schmerzlicher Erfahrung ein ganz entschiedener Gegner einer umfangreichen oder gar ausschliesslichen Verwendung von Kabeln, welche freilich keine Stangen brauchen, und durch sich selbst isolirt ein unendlich praktisches Leitungsmaterial scheinen mögen, dies aber keineswegs in gleichem Masse sind. Sie nehmen viel Platz beim Transport weg, verleiten im Drang der Umstände gar zu leicht zu einem sorglosen Leitungsbau, erscheinen dem gemeinen Mann als ein guter, seinen Bedürfnissen bereiteter Strick, haben eine verhältnissmässige geringe Zugfestigkeit, und bieten die unendlich fatale Möglichkeit eines unsichtbaren Drahtbruchs unter der Hülle.»

Al mag VON MASSENBACH, volgens wiens bewering, op eene andere plaats in hetzelfde opstel, »de telegraaf nooit den ordonnansruiter zal kunnen vervangen,» in zijne beschouwingen wat eenzijdig zijn, toch valt er tegen veel, van hetgeen hij in de aangehaalde woorden zegt, weinig in te brengen.

VON FISCHER TREUENFELD bestrijdt wel in zijn tegenartikel in de *Jahrbücher* 1885 »Was von der deutschen Feldtelegraphie zu hoffen ist,» op krachtige wijze de meening van Freiherr VON MASSENBACH, en ijvert ook in zijne brochures: »*Feldtelegraphenkabel*,» 1887 en »*Die Fortentwicklung der deutschen Feldtelegraphie*,» 1892, zeer voor de uitbreiding der kabels bij de veldtelegraaf, maar men vergete niet, dat de bedoelde Schrijver geen militair, maar daarentegen Hoofdingenieur bij de Firma SIEMENS is, en zelf tal van uitstekende kabeltypen heeft vervaardigd.

Opmerking verdient het ten minste, dat hij in 1879 in zijn bekend werk »*Kriegs-Telegraphie*,» bij de bespreking van de Duitsche veldtelegraaf eene geheel andere meening was toegegaan, nl. »dat men in Deutschland toenmaals (dat is in 1879) terecht aan de veldtelegraphie met behulp van luchtlijnen van koperdraad op palen, de voorkeur gaf boven kabel, en dezen slechts aanwendde in bijzondere gevallen, nl. daar, waar terreinhindernissen of de ligging der lijnen er toe noodzaakten.»

Deze algeheele verandering van meening geeft wel aanleiding tot de vraag, wie tegenwoordig spreekt: de man der wetenschap, of de koopman?

Nog eene andere aanhaling, ditmaal van een Engelsch schrijver zij mij vergund om te doen zien hoe men ook in Engeland voor lijnen, die maar een eenigszins blijvend karakter moeten bezitten, de voorkeur geeft aan luchtlijn. De Luitenant-Kolonel JELF, Oud-Commandant van het telegraafbataljon in Aldershot hield in 1889 eene voordracht, waarin hij omtrent het gebruik van kabel of van luchtlijn, als zijne meening te kennen gaf: »Air-line takes considerably longer time to construct than cable, since holes have to be made for the poles, the poles erected, insulators fixed, and the wire attached to them.

The cable has simply to be paid out, and is allowed to rest upon the ground.

Cable is, however, less reliable than air-line, as its position on the ground renders it particularly susceptible to accidental breakage.

It could not be left for long along a line of communication where troops are advancing, as it would inevitably be cut by the wagonwheels, even if it escaped being trampled to pieces by horses and men. It is only suitable where communication is quickly required for a short time, and if used in the first instance to save time; in unsuitable positions it should be replaced as speedily as possible by air-line.

Cable has the further advantage of being more easily recovered, and used again. For tactical purposes, when the line is required to be very mobile, and when the wire may have to be laid down and picked up again with rapidity, of course cable alone is admissible.»

Geheel in overeenstemming hiermede is het Engelsche »Manuel of instruction in army-telegraphy, 1892,» waarin reglementair wordt voorgeschreven, dat geen kabelverbinding langer dan 2×24 uur mag blijven liggen, maar in dat geval moet worden vervangen door een luchtlijn.

In Denemarken en Zweden treft men bij de veldtelegraafsectiën bijna uitsluitend luchtlijnmaterieel aan. Men heeft zich bij die keuze echter waarschijnlijk niet alleen laten leiden door de meerdere appreciatie van de luchtlijnen, alswel door het beginsel, om bij voorkeur materieel toe te passen, dat in het eigen land wordt vervaardigd. In de laatste jaren is de hoeveelheid kabel in Denemarken echter uitgebreid.

Zelfs in Frankrijk, waar de veldtelegraafafdeelingen grootendeels met kabel zijn uitgerust, geeft men toch in vele gevallen de voorkeur aan luchtlijn.

Het »Aide mémoire de Télégraphie militaire,» 1885 schrijft nl. voor:

»L'emploi au fil nu doit être adopté de préférence à celui du câble, toutes les fois que les conditions d'établissement de la ligne et les ressources en points d'appui le permettent.

L'approvisionnement des sections de première ligne, en fil nu, est peu considérable, mais il est à remarquer:

1°. Qu'il sera presque toujours possible de se procurer un fil métallique quelconque dans les pays traversés;

2°. Que l'on opérera le plus souvent le long des lignes principales, offrant des ressources pour établir une communication nouvelle ou réparer un fil en partie mis hors de service.»

Ter nadere bepaling van de gedachten moge hieronder een vergelijkend overzicht volgen van de hoeveelheden kabel- en luchtlijnmaterieel, welke bij de veldtelegraafsectiën van verschillende legers worden medegevoerd.

Duitschland: 23 KM. luchtlijn, 12 KM. kabel.

Frankrijk: 40 KM. kabel, 8 KM. lichte kabel, 10 KM. blank draad van 2 mM., 4 KM. idem van 3 mM., 413 ebonieten isolatoren, 56 ijzeren palen, 200 houten palen.

België: 20 KM. veldkabel, 2 KM. voorpostenkabel, 24 KM. koperdraad, 200 palen en isolatoren.

Engeland: Van de 4 sectiën, aan elk legerkorps toe te voegen, zijn er 3 met luchtlijn, en is er 1 met kabel uitgerust. De luchtlijnsectiën voeren ieder mede: 20 Engelsche mijlen = $\pm$ 32 KM. materieel, de kabelsectiën evenveel KM. kabel. Bovendien per sectie eene reserve van 80 Engelsche mijlen.

Hoewel dit overzicht doet zien, dat omtrent de toepassing van luchtlijn of kabel geen eenstemmigheid heerscht, is men toch bij geen dezer rijken tot de uitsluitende toepassing van kabels overgegaan.

Men schijnt echter hier te lande aan het snel tot stand brengen van de gemeenschap zóó groote waarde te hechten, dat men daaraan de soliditeit voor een groot deel wil opofferen. In hoeverre dit aanbeveling verdient, staat niet te mijner beoordeeling.

Maar wanneer men aan dat snel tot stand brengen en weer opbreken van de verbindingen zoo groote waarde hecht, waarom is dan het personeel zóó beperkt genomen, dat een snel tot stand brengen der telegraphische gemeenschap bij lange lijnen bijna onmogelijk wordt?

Voor het maken van eene kabelverbinding is reglementair benoodigd een personeel van 1 onderofficier, 2 korporaals en 9 manschappen. Dat men het desnoods wel met een paar man minder af zou kunnen, wil ik niet ontkennen. De Engelschen doen het met 1 onderofficier en 6 man. Wat geoefendheid betreft, staat echter het degelijk geoefende, geheel vrijwillige, Engelsche telegraafpersoneel vermoedelijk zoover boven het militiepersoneel, hetwelk bij ons den bouwtroep uitmaakt, dat dit voor ons geen maatstaf kan uitmaken.

De oorlogsformatie bedraagt in Nederland, zooals vroeger is gezegd, ook 1 onderofficier, 2 korporaals en 9 manschappen; er blijft bijgevolg geen mannetje over.

Het geheele personeel van de sectie is dus niet alleen voor den bouw, maar ook voor de bewaking van de lijn noodig. Hoe moet het gaan, als er verliezen komen? Het werken met geheel ongeoefende handlangers levert nogal vaak bezwaren op en bevordert den snellen voortgang der werkzaamheden geenszins.

Maar ook dat zelfs daargelaten! Aangenomen, men lijdt geen verliezen en alle omstandigheden zijn in het voordeel, dan nog is de toestand hoogst onvoldoende! Onderstellen wij bijv., dat aan de veldtelegraafbrigade wordt opgedragen eene divisie te verbinden met het achtergelegen hoofdkwartier, of met een bestaand telegraafkantoor, en dat hiervoor eene lengte van 16 KM. kabel benoodigd is.

De brigade begeeft zich op weg: één stationwagen blijft achter met één telegrafist; het overige personeel met de twee kabelwagens gaat verder.

Als alles meeloopt, is in 4 uur de verbinding klaar en de correspondentie in orde. Maar daarmee is de taak van de telegraafafdeeling volstrekt niet geëindigd. Nu begint de surveillance! Wel is waar behoeft het geheele personeel daaraan niet deel te nemen, en zal het voldoende zijn gewapende patrouilles langs de lijn te zenden en aan elk dier patrouilles een lijnlegger mede te geven, maar toch zullen voor eene zoo groote lengte al zeer spoedig 4 à 5 manschappen noodig zijn. Zij kunnen dus beginnen met langs de lijn te marcheeren en eventueele storingen op te heffen. Die bewaking gaat nacht en dag door, en moet natuurlijk 's nachts nog veel scherper zijn dan over dag.

Daar komt order, dat de verbinding weer moet worden opgebroken. Een gedeelte van de manschappen bevindt zich aan het andere einde van de 16 KM. lange lijn. Zij weten vermoedelijk van niets. Een deel marcheert door in de richting van de kabelwagens en komt deze tegen; de sergeant heeft met de weinige manschappen, die hem resten, zoo goed en zoo kwaad als het kon, het werk begonnen. Een ander deel van de manschappen, die

maar een beperkte nachtrust genoten en al eenige uren marcheeren achter den rug hebben, gaat onwetend in de tegenovergestelde richting voort. Komen dezen eindelijk bij den anderen stationwagen aan, dan vernemen zij daar de gelukkige mare: »dat de lijn weer opgebroken wordt!»

Welnu, zij maken rechtsomkeert, bereiken de kabelwagens na nog eenige uren gemarcheerd te hebben, melden zich aan bij den commandant en verrichten hunne werkzaamheden weer bij het opbreken der lijn.

Ook die taak is volbracht! maar — thans moet eene nieuwe telegraphische verbinding van 12 KM. worden aangelegd! Laat ons aannemen, dat wederom alles meeloopt, en dat geen ongelukken voorkomen; dan is drie uren na het opbreken van de oude lijn de correspondentie op de nieuwe tot stand gebracht — en kunnen zij weer gaan surveilleeren. Gaan wij nu even na, hoeveel uren door ieder man ongeveer gewerkt is: eerst 4 uur voor het uitleggen; laat ons aannemen: dat de verbinding 12 uur bestaan blijft; dat telkens door de halve ploeg patrouille wordt geloopt, zoodat ieder 6 uur surveillancedienst heeft; dat de oude lijn in 5 uur wordt opgebroken met het oog op het geringe personeel dat aanvankelijk slechts beschikbaar is; en dat de nieuwe lijn vervolgens in 3 uur gereed komt; dan is alzoo in een tijdsverloop van $4 + 12 + 5 + 3 = 24$ uur door elken man gemiddeld $4 + 6 + 5 + 3 = 18$ uur gewerkt en 6 uur gerust, terwijl dat werk nu en dan zeer inspannend moet worden genoemd.

Is de dienst voor het personeel, bestemd tot het maken, onderhouden en opnemen der lijnen, zeer afmattend, niet minder is dit 't geval met de eigenlijke telegrafisten. De korporaals-lijnlegger zijn nl. tegelijkertijd telegrafist en hebben met de 2 geniesoldaten-telegrafist te zamen den toesteldienst uit te voeren. Zijn alle vier de toestellen der veldtelegraafbrigade in werking en blijven de verbindingen eenige dagen achtereen bestaan, dan is het natuurlijk eene onmogelijkheid dat deze 4 telegrafisten onafgebroken de bediening dezer vier toestellen waarnemen.

Maar zelfs als slechts 2 toestellen in werking zijn, dan kan toch redelijkerwijze van dit personeel, dat met veel inspanning aan den lijnbouw heeft deelgenomen, niet gevergd worden, dat het daarna nog met de noodige accuraatheid en vlugheid de bediening der toestellen op zich neemt. Eene uitbreiding met minstens 2 telegrafisten is daarom mijns inziens een dringende eisch, terwijl het verder hoogst gewenscht is, dat van het lijnleggerspersoneel eenigen in staat zijn om, bij voorkomende gevallen, als reserve-telegrafist dienst te doen.

Wij hebben hier gerekend op buitengewone inspanning van krachten bij het personeel; wij hebben meer van hen gevergd, dan redelijkerwijze op den duur van hen kan worden geëischt; hunne geoefendheid laat niets te wenschen over; het materieel verkeert in den besten staat; de troepen nemen de grootste voorzichtigheid in acht, om den kabel niet te beschadigen; alle omstandigheden loopen mede; in één woord, wij hebben rekening gehouden

met toestanden, die in de werkelijkheid nooit zoo zullen voorkomen, en toch zijn er 8 à 9 uur noodig, voor dat de oude lijn opgebroken en de nieuwe gelegd is.

Hoe zal het dan wel in de werkelijkheid gaan?

Een ander voorbeeld, meer overeenkomstig de werkelijkheid, zou het volgende zijn.

Laat ons daartoe nog eens terugkomen op de lijn van 16 KM., die moet worden uitgelegd. Aangenomen weer: men gaat accuraat te werk; ieder kent zijne taak (wat in de toekomst zeker wel niet het geval zal zijn); geen rol wordt uitgelegd, of hij is van te voren onderzocht.

Na $2\frac{1}{2}$ uur is bijv. 10 KM. uitgelegd; daar proeft men aan het einde van den kabel eensklaps geen stroom meer! (1) Verder gaan, vóórdat het verschijnsel is opgehelderd, is niet raadzaam. Men houdt dus halt.

Eerst tracht men door het opzoeken eener betere aardgeleiding zich te overtuigen, of dit misschien de reden is dat de stroom niet doorgaat. Men maakt eene betere geleiding; het helpt niet! daaraan ligt het dus niet. Vermoedelijk is dus de kabel stuk, of wel er is op de eene of andere slechte plaats eene geweldige afleiding. Eene patrouille wordt uitgezonden om de fout op te sporen en te herstellen.

Hiermede verloopt geruimen tijd; de fout kan evengoed schuilen in de onmiddellijke nabijheid van het station van uitgang, als ergens anders. Het onderzoek moet zorgvuldig plaats hebben, dus vordert niet zeer snel. Alvorens de fout hersteld is, kan men niet verder.

Onderstel, dat het meeloopt en men na $1\frac{1}{2}$ uur stroom heeft; de verbinding is dus weer in orde; men kan verder gaan; er ontbreken echter een paar manschappen, zoodat het werk wellicht iets langzamer gaat; men legt ongeveer 3 in plaats van 4 KM. in het uur uit.

De patrouille tracht de wagens weer in te halen.

Na eenigen tijd, bijv. 1 uur, is de verbinding opnieuw verbroken! Men kan weer niet voort! Opnieuw wordt eene patrouille uitgezonden, het te onderzoeken traject is nu zooveel langer, de fout kan evengoed schuilen op het eerste, als op het laatste gedeelte van de lijn; de kans dat de opheffing van de storing lang zal duren is dus weer grooter dan bij de vorige storing.

Wij zullen echter aannemen, dat het oponthoud niet bijzonder groot is, en dat na een uur de verbinding weer in orde is; men neemt stroom waar.

(1) Tot toelichting diene, dat bij het maken eener kabelverbinding, de telegrafist op het station van uitgang een der polen van zijne batterij aan het eene kabeleinde, en de andere pool aan de aarde verbindt. Is men nu aan het andere einde van den kabel gekomen en plaatst men zich op vochtigen grond, terwijl men het uiteinde van den kabel tegen de tong houdt, dan is de stroom van de batterij gesloten en neemt men een prikkelenden, zuren smaak waar. »Men proeft stroom.»

Is dit niet het geval, dan moet de verbinding ergens verbroken zijn, of wel de stroom wordt door een zeer sterke afleiding, tengevolge van gebrekkige isoleering, zoo verzwakt, dat hij onmerkbaar is.

Zoo kan men dus elken kabel onderzoeken.

Misschien hebben in dien tusschentijd de manschappen der eerst uitgezonden patrouille de wagens weer ingehaald. Is dat niet het geval, dan zal men op hen dienen te wachten, of, wil men voortgaan, dan vordert het werk met het zoo verminderde aantal manschappen zeer langzaam.

Men heeft nu $10 + 3 = 13$ KM. klaar en is $2\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} + 1 + 1 = 6$ uur op weg.

Aannemende, dat men voor het verdere gedeelte van het traject met het kleinere aantal manschappen, zonder verdere hindernissen kan voortgaan, en eene snelheid van 3 KM. per uur bereikt, dan is dus de verbinding in 7 uur gereed. Wel verre van te gaan rusten, mag nu dadelijk een gedeelte van den troep den bewakingsdienst gaan waarnemen.

Ongunstig heeft men dan juist niet gewerkt. De uitkomsten, in de legerplaats bij Zeist bereikt, zijn wel eens minder geweest en dat is dan nog wel het oefeningsterrein!

Men hecht, zooals gezegd, bij ons veel waarde aan het snel tot stand brengen van telegraphische verbindingen, maar hoe denkbeeldig zal die snelheid zijn bij de tegenwoordige organisatie, en hoe weinig betrouwbaar de telegraphische dienst wanneer men op de verbindingen ook maar eenige dagen wil rekenen!

Bij doelmatige keuze van luchtlijnmaterieel zou door een goed geoefenden troep de verbinding waarschijnlijk ook in 7 à 8 uur zijn tot stand gebracht. Verstoring was dan hoogstwaarschijnlijk niet voorgekomen. Voor de voorloopige herstellingen kan men elk personeel gebruiken, dat over eenig gezond verstand beschikt en eenige aanwijzingen heeft verkregen.

Is de verbinding eenmaal gereed, dan is de verstoring lang niet zoozeer te vreezen als bij het gebruik van kabels; de surveillance is bovendien veel gemakkelijker. Een paar geschikte huzaren of veldartilleristen, bij gebrek aan bereden pioniers, uitgerust met wat ijzerdraad, een paar isolatoren en eenig hoogst eenvoudig gereedschap, die op geregelde tijden langs de lijn rijden, zijn waarschijnlijk voldoende. Eventueel voorkomende gebreken zullen zij gemakkelijk kunnen herstellen. Levert dit onvoldoende uitkomsten op, dan is een rijtuigje met een paard, waarin een paar telegraaf-manschappen, voldoende, terwijl, voor het deugdelijk bewaken van eene kabelverbinding, het personeel den geheelen weg loopend moet afleggen en den kabel daarbij voor het opsporen van fouten voortdurend door de hand moet laten glijden.

Maar al blijft men alleen in kabel zijn heil zoeken, waarom dan niet eene verdubbeling van het aantal manschappen per sectie? Ons materieel eigent er zich zoo prachtig toe!

Twee gelijk en gelijkvormige stationwagens en twee kabelwagens, die in dezelfde omstandigheden verkeerden en ieder de helft van het lijnmaterieel met alle, voor den lijnbouw benoodigde, gereedschappen medevoeren! In iederen stationwagen: twee MORSE-toestellen, waarvan één bepaaldelijk ingericht, om buiten den wagen te worden gebruikt; 4 batterijkisten, elk met

10 elementen; eene SIEMENS-dubbeltelefoon, die er bepaaldelijk op geconstrueerd is, om haar in twee enkele telephonen te kunnen splitsen.

Ons telegraafmaterieel per divisie is zoo ingericht, dat één kabelwagen en één stationwagen, met het noodige personeel, als het ware aangewezen zijn om de tactische eenheid van de veldtelegraaf te vormen. Maar toch dient die oordeelkundige inrichting tot niets, aangezien de mannetjes ontbreken om er nut van te trekken.

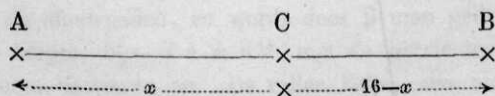
In Engeland is men er handiger mede: het luchtlijnmaterieel der Engelsche veldtelegraafsectie is verpakt op 3 dienstwagens. De sectie wordt gesplitst in 3 bouwtroepen, iedere bouwtroep heeft zijn eigen wagen met bespanning en al het materieel, om zelfstandig een lijn te bouwen. Moet eene verbinding worden gemaakt, dan wordt het traject in drie deelen verdeeld; aan elken troep wordt de bouw van een bepaald gedeelte der lijn opgedragen en men kiest dit zoodanig, dat de bouwtroepen in aansluiting met elkaar kunnen werken en nagenoeg gelijktijdig klaar zijn.

In België treft men eene dergelijke regeling aan; elke sectie bezit nl. 3 kabelwagens, N°. 1, 2 en 3, benevens 1 draadwagen en 1 palenwagen. Het personeel is als volgt ingedeeld: kabelwagen N°. 1: 1 sergeant, 3 korporaals en 8 man; kabelwagen N°. 2 idem; kabelwagen N°. 3 idem; draaden palenwagen: 3 sergeanten, 2 korporaals en 15 man. Te zamen per sectie 1ste linie (per legerkorps): 6 sergeanten, 11 korporaals en 39 man.

In Frankrijk wordt ook de section de 1re ligne onderverdeeld in 2 ateliers en een atelier de reserve, terwijl aan ieder atelier het noodige materieel voor het zelfstandig maken eener telegraafverbinding is toegevoegd.

Wat zou men bij ons te lande de boven aangehaalde wijze van werken uitstekend in practijk kunnen brengen! Hoeveel spoediger zouden de verbindingen gereed, hoeveel spoediger bij storing de fouten hersteld zijn! Wat zou de bewaking veel vereenvoudigd, en daardoor ook nauwkeuriger worden!

Laat ons nog eens het voorbeeld van de lijn van 16 KM. beschouwen in de onderstelling, dat men werkt met 2 bouwtroepen, aan elk waarvan een bepaalde taak wordt opgedragen. Aangezien de af te leggen afstand nu zooveel kleiner is, kan men de snelheid van werken, die nu bereikt wordt, veilig op $4\frac{1}{2}$ KM. in het uur stellen.

De eerste bouwtroep maakt het stuk AC van de lijn. De tweede gaat gelijktijdig op weg. De manschappen worden van A naar C, waar het werk zal beginnen, vervoerd in den stationwagen en den kabelwagen, die beurteelings in draf en in stap en, bij grooten spoed, voortdurend in draf rijden.

Aan deze afdeeling is de bouw van het stuk CB opgedragen. Stel de snelheid bij het rijden 8 KM. per uur.

Noemt men het stuk AC x , dan wordt dit door den eersten bouwtroep gemaakt in $\frac{x}{4\frac{1}{2}}$ uur.

In dienzelfden tijd legt de tweede troep eerst den weg AC af in $\frac{x}{8}$ uur, en werkt daarna $\frac{16-x}{4\frac{1}{2}}$ uur aan het tot stand brengen van de lijn CB, dus:

$$\frac{x}{4\frac{1}{2}} = \frac{x}{8} + \frac{16-x}{4\frac{1}{2}}$$

of: $16x = 9x + 16 \times 16 - 16x,$

of: $21x = 256,$

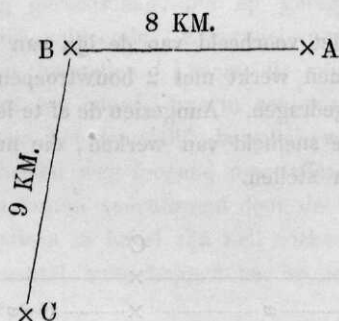
of: $x = \text{ruim } 11 \text{ KM.}$

Deze 11 KM. worden door den eersten troep gemaakt in $\frac{11}{4\frac{1}{2}} = \text{nog geen } 2\frac{1}{2}$ uur, de andere troep heeft in dienzelfden tijd de overige 5 KM. voltooid, terwijl, volgens het vroeger gezegde, men 4 uur noodig had voor het tot stand brengen van de verbinding van 16 KM.

De bewaking is nu ook veel beter uit te voeren. Men kan aan iedere afdeeling een gedeelte opdragen; de manschappen zijn minder vermoeid, het werk zal dus beter zijn.

Komen verstoringen voor, dan worden zij veel spoediger ontdekt en hersteld.

Hoe grooter de trajecten zijn, des te meer springen de voordeelen van zulk eene wijze van werken in het oog, en nog meer, wanneer de verbindingen zeer beweegbaar moeten zijn.

Bijv.: eene troepenmacht in A is telegraphisch verbonden met het hoofdkwartier B; de afstand bedraagt 8 KM.

De troepenmacht verplaatst zich van A naar B; het hoofdkwartier bijv. van B naar C.

Volgens onze formatie nu zal de telegraafgroep, eerst de lijn AB moeten opbreken en daarna eene nieuwe verbinding BC moeten maken. Bevindt de groep zich, wanneer de order gegeven wordt, in B, dan moet hij voor het opbreken van de lijn den weg AB zelfs tweemaal afleggen, namelijk eerst van B naar A, en dan weer van A naar B terug.

Heeft men echter twee bouwgroepen, dan wordt de verbinding BC gemaakt in den tijd, waarin AB wordt opgebroken.

Schakelt men te B een toestel in, dan is men zelfs in staat nu en dan op bepaalde tijdstippen de correspondentie tusschen de beide telegraafgroepen tot stand te brengen en dus op die wijze van tijd tot tijd voeling te onderhouden tusschen den groep en het hoofdkwartier.

Om doorlopend verbinding te houden, zou men gebruik moeten maken van kabels met dubbele geleiding, of wel van kabelwagens, zooals de vroeger in Frankrijk gebruikelijke, waarbij men aardgeleiding verkreeg door middel van de raden. In het algemeen schat men deze inrichting echter niet hoog. Het leek heel aardig, maar de uitkomsten beantwoordden niet aan de verwachting.

De kabels met heen- en teruggeleiding zijn gewoonlijk nog kwetsbaarder dan de andere; de opsporing van gebreken in de geleiding is veel moeilijker. Voor de veldtelegraphie hebben zij daarom geen groote waarde; bij de voorpostentelegraaf vinden zij daarentegen algemeene en nagenoeg uitsluitende toepassing.

Hoewel de kabelwagens bij onze Nederlandsche veldtelegraphie in gebruik, naar ik geloof, zeer doelmatig zijn ingericht, vermeen ik toch, dat door het aanbrengen van enkele wijzigingen, de bruikbaarheid nog kan worden verhoogd.

Ik bedoel hiermede in de eerste plaats eene inrichting, waarbij het oprollen van den kabel bij het opnemen van de verbindingen automatisch, door de beweging van de raden, geschiedt. Vooral bij vlug werken, laat het opwinden vaak veel te wenschen over; de kabel wordt daar niet beter van, en oponthoud tengevolge van slordig opwinden, komt dikwijls voor.

In de tweede plaats zou mijns inziens eene andere inrichting van de berrie aanbeveling verdienen. Deze berrie hangt onder aan den kabelwagen en wordt gebruikt voor het uitleggen van kabels over die terreinen, waar de wagens niet kunnen komen. Zij draagt een stoel, waarin een kabelrol kan worden geplaatst en afgewonden, en wordt door 2 man gedragen. Moet de kabel over groote lengte, bijv. 3 à 4 KM. met de berrie worden uitgelegd, dan levert dit groote bezwaren op. De rollen kabel, die niet op de berrie kunnen worden getransporteerd, moeten dan door het personeel worden gedragen. Rekent men dat de haspel, met 1 KM. kabel er op, 66,7 KG. weegt, dan is het duidelijk, hoe lastig en tijdroovend het vervoer is.

Men zou daarom de constructie van de berrie iets zwaarder kunnen maken, haar bijv. van staal vervaardigen, en voorzien van ligplaatsen voor

bijv. 2 of 3 rollen kabel. Een paar gemakkelijk afneembare raden, die, als men ze niet gebruikt, buiten tegen den kabelwagen worden bevestigd, en een paar lichte, eveneens afneembare berrieboomen, zouden de berrie herscheppen in een licht, door 1 paard over de moeilijkste terreinen, voort te bewegen voertuigje; aan den anderen kant zou, na het afnemen van boomen en raden, de berrie niet te zwaar zijn om over een kleinen afstand, hoogstens 1 KM. en beladen met 1 rol kabel, door 2 man te worden gedragen. Eene dergelijke inrichting treft men o. a. in België aan.

Mocht bij ons te lande het luchtlijnmaterieel bij de veldtelegraphie weer eens in eere worden hersteld, dan zou een kijkje in den vreemde ook wellicht zijn nut kunnen hebben. De meeste wijzigingen in het luchtlijnmaterieel in de laatste 20 jaren hebben ten doel gehad, het materieel lichter te maken, waardoor ook de wagens lichter, dus meer beweegbaar werden, zonder de soliditeit in gevaar te brengen.

Bij de meeste legers was men tot voor weinige jaren niet tot eenstemmigheid gekomen betreffende de keuze van materieel, en trof men verschillende materialen zoowel voor den draad, als voor de palen aan. Het materieel verkeerde dus blijkbaar nog in een stadium van beproeving. Intusschen schijnt zich in de laatste jaren meer een streven te openbaren tot het gebruik van bamboepalen, in plaats van de houten palen, die vroeger algemeen in gebruik waren. In Engeland gebruikt men daartoe bamboe's van 13 feet, 6 inches, d. i. dus 4,10 M. lengte, die een gewicht van slechts $4\frac{1}{2}$ lbs, d. i. dus ± 2 KG. hebben; tot versterking zijn deze palen met ijzerdraad omwonden.

Ook houten palen treft men aan; niet afwijkende van die in andere landen, nl. sparrenpalen van 13 feet, en een gewicht van 7 lbs = 3,15 KG. Voor geleiddraad gebruikt men daar tegenwoordig, niet zooals in de meeste rijken koperdraad of bronsdraad, maar gegalvaniseerd staaldraad, bestaande uit 3 ineengevlochten draden, ieder van ongeveer 1,2 mM. middellijn; deze draad heeft een weerstand van 46 ohms per KM., bij een gewicht van 26 KG. De geleidingsweerstand is dus veel grooter, dan bij koperdraad van 2 mM., zooals men gewoonlijk gebruikt en waarvan de weerstand slechts ongeveer 7 ohms per KM. bedraagt, maar daar tegenover staat, dat het gewicht aanzienlijk minder en de weerstand tegen stuktrekken veel grooter is.

De isolatoren worden van te voren op de palen geschroefd; zij zijn van eboniet en, in tegenstelling met die van de meeste andere rijken, met het oog op de meerdere soliditeit van een koperen kop voorzien; die kop heeft van boven eene inkeping om er den draad in te leggen.

Binddraad wordt niet gebruikt; de draad wordt vastgezet door den paal iets om te draaien, zoodanig dat de draad in de gleuf van den isolator wordt vastgewrongen.

Bijna al dergelijk materieel was tot voor weinige jaren ook bij ons voorhanden; tegenwoordig worden er echter nog maar weinige overblijfselen van aangetroffen.

Hieronder volgen eindelijk eenige opgaven van de sterkte van het personeel, in verband met de hoeveelheid medegevoerd materieel bij de telegraafsectiën van andere rijken.

Duitschland: Materieel: 35 KM.

Personeel: 1 kapitein-commandant, 2 luitenants, 1 arts, 1 veldtelegraaf-inspecteur, 6 veldtelegraaf-secretarissen, (telegrafisten), 1 sergeant-majoor, 2 sergeanten, 5 onderofficieren, 9 gefreite, 73 pioniers, waaronder 1 hoornblazer, en aan treinpersoneel: 1 luitenant, 1 wachtmeester, 3 onderofficieren en 41 treinsoldaten.

Frankrijk: 1 chef de section, 1 sous-chef de section, 2 chefs de poste, 10 telegrafisten, 6 chefs d'équipe, 6 maîtres-ouvriers, 20 ouvriers, en aan treinpersoneel: 27 onderofficieren en minderen.

Ook de telegrafisten nemen deel aan den lijnbouw; het personeel is ingedeeld in 2 zg. ateliers en een reserve-groep. Ieder atelier voert mede: 1 stationwagen, 1 vierradige materieelwagen, 1 tweeradige kar, waarop per atelier 14 KM. kabel, 2 KM. lichte kabel, 2500 M. blank draad met isolatoren, enz., tot het herstellen van luchtlijnen.

Het overige materieel, 14 KM. kabel, 4 KM. lichte kabel, 7 KM. blank draad, benevens een groot aantal isolatoren en palen voor den bouw van nieuwe lijnen, bevindt zich bij de zg. groupe de reserve.

Oostenrijk: Materieel: 24 KM.

Personeel: 1 luitenant-commandant, 1 cadet, 4 telegrafisten, 1 comptabel-onderofficier, 1 sergeant-majoor, 1 sergeant, 4 korporaa's, 4 appointés, 36 pioniers, 1 ordonnans, benevens een treinpersoneel van 1 brigadier en 11 soldaten. Het materieel wordt vervoerd in 2 stationwagens en 4 voorraadwagens; in het geheel 2 rij- en 22 trekpaarden.

Denemarken: Materieel: 30 KM. luchtlijn en 8 KM. kabel.

Elke sectie is verdeeld in: 2 bouwcolonnen en 1 afbreekcolonne.

Iedere bouwcolonne bestaat uit: 1 commandant, 24 onderofficieren en minderen; iedere afbreekcolonne telt: 1 commandant, 16 onderofficieren en minderen, het treinpersoneel is hieronder niet begrepen.

Engeland: Materieel: 32 KM.

Personeel: 1 luitenant, 3 onderofficieren, 21 treinsoldaten, 1 trompetter, 1 hoefsmid en 2 oppassers, allen bereden, benevens 4 onderofficieren en 21 sappeurs, allen onbereden.

Dit aantal komt naar evenredigheid (de hoeveelheid materieel en de getalsterkte van het personeel is ongeveer het dubbele van de onze) vrij wel met het onze overeen. Hierbij zij echter opgemerkt, dat men in

Engeland voor het maken van eene kabelverbinding een detachement gebruikt van 1 onderofficier en 6 man; terwijl dit bij ons geschiedt door 1 onderofficier en 11 man.

Rusland: Materieel: 61 KM.

Personeel in oorlogstijd per telegraafpark: 255 officieren, onderofficieren en minderen, met inbegrip van den trein.

België: Materieel: 20 KM. veldkabel, 2 KM. voorpostenkabel, 24 KM. luchtlijn:

Personeel: 1 luitenant-commandant, 6 sergeanten, 11 korporaa's, 39 soldaten, behalve het treinpersoneel; bovendien nog een aanvullingspersoneel bij de 3de sectie (1 sergeant-majoor, 1 fourier, 1 sergeant en 3 man bij den werkplaatswagen, 1 korporaal en 2 man bij den smidswagen).

Het overzicht doet zien, dat in geen der genoemde landen het personeel per sectie betrekkelijk zoo gering is als bij ons.

(Wordt vervolgd).

Het nieuwe Voorschrift voor het gevecht der Veldartillerie.

De veld- en rijdende artillerie zijn sedert kort in het bezit gekomen van nieuwe exercitie-reglementen en daardoor ook van een nieuw voorschrift voor het gevecht.

Een bescheiden woord van critiek omtrent sommige gedeelten van dat voorschrift moge hier eene plaats vinden.

De marschcolonne.

Onder dit hoofdstuk vinden wij in punt 16 aangegeven, waar zich de bagagetreinen der verschillende batterijen in de marschcolonne ophouden. Omtrent deze aangelegenheid heeft steeds weinig eenstemmigheid bestaan. Vóór de verschijning toch van het nieuwe voorschrift was in de drie reglementen, waarin omtrent dit punt bepalingen waren opgenomen, de plaatsing van den bagagetrein in de marschcolonne op drieërlei wijze aangegeven. De desbetreffende bepalingen luiden nl. als volgt:

1°. In het Voorschrift op den Velddienst:

a. Buiten het bereik des vijands:

De bagagetreinen der batterijen marcheeren, afdeelings- en batterijsgewijze afzonderlijk gehouden, aan den staart der afdeeling.

b. Binnen het bereik des vijands:

De bagagetreinen der batterijen — die der voorhoede daaronder begrepen — marcheeren aan den staart van de troepen der hoofdcouonne.

2°. In de Handleiding:

De bagagetreinen der bij eene colonne ingedeelde batterijen, die der voorhoede daaronder begrepen, marcheeren aan den staart der hoofdcouonne, tenzij de algemeene bevelhebber hieromtrent andere bevelen geeft.

3°. In de vroegere Batterijschool 2de gedeelte:

De bagagetreinen der verschillende batterijen veldartillerie marcheeren buiten het bereik des vijands vereenigd, doch afdeelings- en batterijsgewijze afzonderlijk gehouden, aan den staart der afdeeling.

In de nabijheid des vijands op dezelfde wijze aan den staart der troepen-colonne, waarbij de artillerie is ingedeeld.

De verschijning van het nieuwe reglement bood eene goede gelegenheid aan om thans in deze aangelegenheid eenheid te brengen en de bepaling daaromtrent in het Velddienstvoorschrift gegeven ook in het Voorschrift voor het gevecht over te nemen.

Dit is evenwel niet geschied; volgens laatstbedoeld voorschrift marcheeren nl. de bagagetreinen buiten het bereik des vijands niet aan den staart van elke afdeling, maar aan den staart der artilleriecolonne, dus bijv. bij een regiment veldartillerie, dat bij eene troepen-colonne is ingedeeld, aan den staart van het regiment; terwijl zij, zooals wij hierboven mededeelden, volgens het Velddienstvoorschrift aan den staart der afdelingen marcheeren.

Wij kunnen niet nalaten hier op te merken, hoe verkeerd het o. i. is, dat de bepalingen in de exercitie-reglementen der onderscheidene wapens met die in het Velddienstvoorschrift in strijd zijn. Wij laten hier in 't midden of de eerste zich naar de laatste moeten schikken dan wel omgekeerd, doch eenheid moet er in ieder geval bestaan.

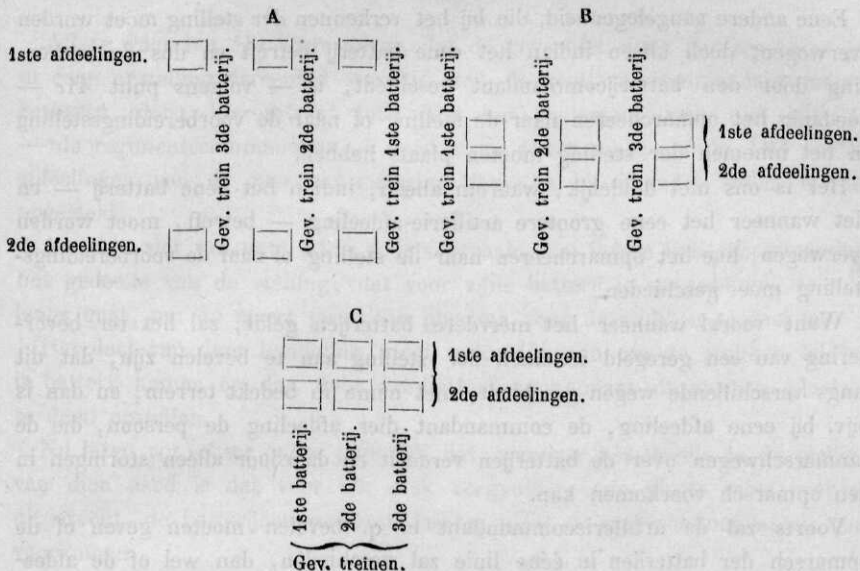
Heeft men toch een detachement, dat uit verschillende wapens is samengesteld, dan zal met betrekking tot de indeeling der marsch-colonne de detachementscommandant wenschen, dat deze geschiedt volgens het Velddienstvoorschrift, terwijl de commandanten der bij het detachement ingedeelde wapens zich zullen houden aan hun eigen reglementen en dat er alsdan conflicten kunnen ontstaan, indien de bepalingen der verschillende reglementen en voorschriften met elkander in strijd zijn, behoeft geen betoog.

Het heeft onze aandacht getrokken dat ook in het gedeelte B van het exercitie-reglement — Manoeuvreeroefeningen — eene bepaling omtrent de plaats van den bagagetrein in de marsch-colonne is opgenomen, nl. in punt 106. Daargelaten dat wij die bepaling daar overbodig achten, houdt zij bovendien geen verband met het ter zake bepaalde in het Voorschrift voor het gevecht.

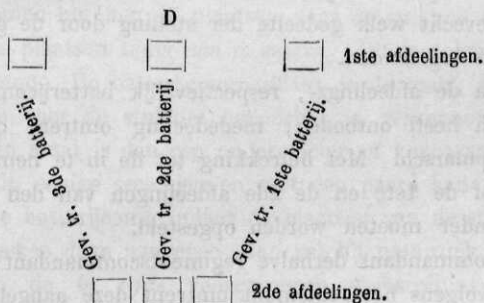
*Het verkennen der stelling, het innemen der stelling, alsmede
de opmarsch naar de stelling.*

Bij punt 41c is voorgeschreven, dat bij het verkennen der stelling moet worden overwogen of de 1ste en 2de afdelingen van den gevechtstrein (of de gevechtstreinen) al of niet bij elkander zullen worden opgesteld, alsmede of de gevechtstreinen van verschillende batterijen zullen worden vereenigd.

Heeft men bijv. eene afdeling van 3 batterijen, dan moet dus volgens het voorschrift de afdelingscommandant beslissen of de 1ste afdeling van elke batterij al dan niet zal worden opgesteld bij de 2de afdeling dier batterij, dan wel of de beide afdelingen van de 3 batterijen in ééne opstelling zullen worden vereenigd, derhalve zal hij voor de gevechtstreinen eene der 3 volgende opstellingen A, B of C moeten kiezen.

Behalve in deze gevallen, voorziet het reglement dus niet in het geval, dat de 1ste afdeeling van den gevechtstrein van elke batterij afzonderlijk wordt opgesteld, doch dat de 2de afdeelingen der batterijen bij elkaar worden geplaatst, dus volgens de hieronderstaande opstelling D.

Deze opstelling verdient, indien het terrein er zich toe leent, o. i. de voorkeur boven de andere en is dan ook in het Duitse reglement voor de veldartillerie als regel aangenomen.

Bij zoodanige plaatsing van den gevechtstrein zal aan de eischen, die men aan eene doelmatige munitie-aanvulling stelt, het best worden voldaan. Eene vlugge verbinding der batterijen met hare 1ste afdeelingen van den gevechtstrein is hierbij gewaarborgd, terwijl — met name indien een der batterijen van de afdeeling gebrek aan munitie krijgt, en een der andere nog over munitie beschikt — men bij deze opstelling het spoedigst en het meest regelmatig in de behoefte aan munitie kan voorzien.

Eene andere aangelegenheid, die bij het verkennen der stelling moet worden overwogen, doch alleen indien het eene batterij betreft en dus de verkenning door den batterijcommandant geschiedt, is — volgens punt 41e — hoedanig het opmarcheeren naar de stelling of naar de voorbereidingsstelling en het innemen der stelling moeten plaats hebben.

Het is ons niet duidelijk, waarom alleen, indien het ééne batterij — en niet wanneer het eene grootere artillerie-afdeeling — betreft, moet worden overwogen, hoe het opmarcheeren naar de stelling of naar de voorbereidingsstelling moet geschieden.

Want vooral wanneer het meerdere batterijen geldt, zal het ter bevordering van een geregeld innemen der stelling aan te bevelen zijn, dat dit langs verschillende wegen geschiedt, met name in bedekt terrein, en dan is bijv. bij eene afdeeling, de commandant dier afdeeling de persoon, die de aanmarschwegen over de batterijen verdeelt en daardoor alleen storingen in den opmarsch voorkomen kan.

Voorts zal de artilleriecommandant c. q. bevelen moeten geven of de opmarsch der batterijen in ééne linie zal geschieden, dan wel of de afdeelingen of batterijen de stelling opvolgend zullen innemen, enz.

Omtrent het verkennen der stelling is voorts bij punt 44, 2de en volgende alinea's, het navolgende bepaald.

De artilleriecommandant, regiments- of afdeelingscommandant zijnde, overweegt in het aanvallend gevecht welk gedeelte van het doel door elke afdeeling, respectievelijk batterij, zal worden beschoten, en in het aanvallend en verdedigend gevecht welk gedeelte der stelling door de genoemde onderdeelen zal worden ingenomen.

Hij doet daarna de afdeelings-, respectievelijk batterijcommandanten, die hij tijdig bij zich heeft ontboden, mededeeling omtrent de opdracht, de stelling en den opmarsch. Met betrekking tot de in te nemen stelling deelt hij o. m. mede of de 1ste en de 2de afdeelingen van den gevechtstrein al dan niet bij elkander moeten worden opgesteld.

Is de artilleriecommandant derhalve regimentscommandant, dan is ook hij de persoon, die volgens het reglement omtrent deze aangelegenheid beslist.

Volgens het vroegere aanhangsel op de Batterijschool 2de gedeelte, waarin het hier besproken gedeelte van het reglement werd behandeld, was de beslissing omtrent de opstelling van den gevechtstrein steeds overgelaten aan de afdeelingscommandanten.

Wij achten dit beter dan zooals de betreffende bepaling thans luidt, want het terrein, dat door zes batterijen wordt ingenomen, is te groot, dan dat men voor alle batterijen eene gelijksoortige opstelling van de gevechtstreinen kan bevelen en nu ligt het voor de hand dat het terrein, ingenomen door drie batterijen, gemakkelijker te overzien is, dan dat door zes.

Het lijkt ons derhalve beter de beslissing omtrent de wijze van opstelling der gevechtstreinen, ook bij het optreden van een regiment, in eerste instantie over te laten aan de afdeelingscommandanten.

Alleen voor het *bijzondere* geval, dat de gevechtstreinen der zes batterijen in ééne opstelling vereenigd worden, zou de regimentscommandant moeten beslissen, doch hieromtrent juist laat het reglement zich niet uit; hij — de regimentscommandant — deelt c. q. alleen mede, of de 1ste en 2de afdeelingen van de gevechtstreinen al dan niet bij elkander zullen worden opgesteld.

Aan het slot van punt 44 is voorts bepaald, dat iedere batterijcommandant het gedeelte van de stelling, dat voor zijne batterij is aangewezen, te voet langs gaat, om de meest geschikte plaatsen voor de stukken te zoeken.

Het doel van deze handeling moet natuurlijk zijn om de stukken bij het in batterij komen op die, door den batterijcommandant uitgezochte, plaatsen te doen opstellen.

Nu lezen wij echter onder punt 60, dat, wanneer het terrein in de stelling van dien aard is dat voor elk stuk zorgvuldig eene plaats moet worden uitgezocht, de batterijcommandant daartoe tijdig de stukscommandanten doet voorkomen.

Hoe deze bepaling te rijmen is met die onder punt 44, wil ons niet recht duidelijk toeschijnen.

Indien toch eerst de batterijcommandant de meest geschikte plaatsen voor de stukken heeft gezocht, zal het wel niet de bedoeling zijn dat de stukscommandanten dit later nog eens overdoen. Daarom moet naar onze meening in het geval bedoeld bij punt 60, de batterijcommandant de stukscommandanten niet laten voorkomen om hen de plaatsen voor de stukken te doen *uitzoeken*, maar om hun die plaatsen tijdig *aan te wijzen*. Dit is volgens ons oordeel de gewenschte toestand. De batterijcommandant is de man, die den tijd gehad heeft de plaatsen voor de stukken behoorlijk te verkennen en die daartoe natuurlijk beter in staat is dan een onderofficier of korporaal, die dit bovendien moet doen in eenige seconden en met een paard aan de hand.

Heeft echter de batterijcommandant de plaatsen van de stukken door eenig eenvoudig merkteeken doen aangeven, dan zal hij natuurlijk in een oogenblik die plaatsen aan de *in tijds* voorgeroepen stukscommandanten kenbaar kunnen maken.

Omtrent het innemen der stelling wordt in punt 57 gezegd, dat, nadat de stelling verkend is en de noodige bevelen gegeven zijn, de artilleriecommandant en de afdeelingscommandanten in de gekozen stelling de komst van de batterijen afwachten, ten einde onderwijl op de hoogte te blijven van de handelingen des vijands. Om dezelfde reden blijven ook de batterijcommandanten in den regel in de stelling en doen de noodige orders betreffende den opmarsch naar en het innemen van de stelling door den ordonnans schriftelijk overbrengen.

Volgens het Duitsche reglement brengen de batterijcommandanten de batterijen in den regel zelf in de stelling.

In beide voorschriften dus een tegenovergesteld beginsel.

Ongetwijfeld valt er voor de beide bepalingen iets te zeggen. Om de handelingen des vijands te blijven volgen en vooral ook om het aangewezen doel niet uit het oog te verliezen, is het zeker verkieslijk, dat de batterijcommandant in de stelling blijft, doch aan den anderen kant is het ook een groot voordeel, indien degene, die het opmarschterein doorloopen heeft, ook de batterij in stelling brengt. Niettemin geven wij aan de bepaling, zooals die in ons reglement voorkomt, de voorkeur; maar wij vragen ons af, of het geen overweging zou verdienen, om in plaats van de orders voor het in batterij komen schriftelijk aan den ordonnans te geven, den oudsten luitenant te doen ontbieden en dezen de orders mondeling te verstrekken. Voornamelijk zouden wij dit wenschen, indien de opmarsch omzichtig moet geschieden en het terrein moeilijkheden oplevert. In dat geval toch kan de wijze waarop, en het terrein waarlangs in stelling moet worden gekomen, zeer moeilijk schriftelijk worden medegedeeld, terwijl het bovendien altijd een groot voordeel is, indien degene, die de batterij in stelling moet brengen, van te voren gezien heeft, waar deze zich bevindt en welke de richting der frontlijn is.

De leiding van het vuur.

Omtrent de leiding van het vuur is bij punt 72 bepaald, dat bij het optreden van meerdere batterijen de artilleriecommandant aan de commandanten der batterijen een gedeelte van het doel ter bevuring zal aanwijzen, dat hij beslist met welk projectiel zal worden gevuld en dat hij de wijze van vuren vaststelt.

Het is de vraag of door deze bepaling de zelfstandigheid van de batterijcommandanten niet te veel aan banden wordt gelegd. Gaan wij de Deutsche voorschriften na, dan luiden deze omtrent dit punt geheel anders. Zoo o. a. lezen wij daar:

»Die Feuerordnung ist Sache des Batterieführers», en iets later: »Die Wahl der Geschossart ist Sache des Batterieführers.» Nu stemmen wij met onze voorschriften volkomen in, daar waar het de eerste stelling betreft. Moet bijv. op 2500 M. afstand eene vijandelijke artilleriestelling bevuld worden, dan zal het voor eene goede uitwerking zeker bevorderlijk zijn, indien de afdeelingcommandant in dit geval de wijze van vuren bepaalt en aangeeft met welke projectielsoort het doel onder vuur genomen moet worden. Betreft het evenwel latere stellingen, dan zullen de doelen, die bevuld moeten worden, zich dikwijls snel wijzigen en de gevechtssomstandigheden voortdurend wisselen, zoodat het ons niet wenschelijk voorkomt in die gevallen de wijze van vuren en het bepalen der projectielsoort uitsluitend in handen te laten van den afdeelingcommandant. *Dan* moet de batterijcommandant meer vrijheid van handelen hebben, zonder dat natuurlijk een ingrijpen van den afdeelingcommandant te rechter gelegenheid is buitengesloten.

Onder punt 92 van het Voorschrift vinden wij eene bepaling vermeld

omtrent het vuren over eigen troepen. Dit mag, zegt het reglement, niet geschieden, indien deze zich minder dan 500 M. vóór de vijandelijke linie bevinden.

Het komt ons voor dat men te onzent in dit opzicht wel wat angstvallig is. Zonder eenig voorbehoud te zeggen, dat men nooit over eigen troepen mag vuren, indien deze zich minder dan 500 M. vóór de vijandelijke linie bevinden, achten wij bepaald verkeerd.

Het criterium in deze moet zijn of de eigen troepen nog duidelijk van de vijandelijke te onderscheiden zijn. Is de artillerie genoodzaakt op aanzienlijken afstand van de stelling te blijven of bestaat er een andere reden, waardoor haar het waarnemen bemoeilijkt wordt, dan is het zaak om, indien de eigen infanterie de stelling nadert, tijdig het vuur tegen een ander doel te richten, doch waar men de schoten goed kan waarnemen en er nog eene behoorlijke afscheiding bestaat tusschen de eigen en de vijandelijke troepen, daar bestaat o. i. geen enkele reden om het vuur op de vijandelijke stelling zoo vroeg te staken als in de bedoelde bepaling is aangegeven.

Vurende op een afstand van 1500 M., een afstand waarop in een gevecht — op het moment dat de eigen infanterie de stelling nadert — vele batterijen de stelling zullen bevuren, is de vluchthoogte op 500 M. vóór het einde der baan $\pm$ 25 M., op 400 M. 16 M., op 300 M. 12 M., terwijl de LS⁵⁰ op die afstanden zoodanig is, dat men waarlijk niet bevreesd behoeft te zijn, dat er reeds dan gevaar voor de eigen troepen bestaat.

Maar de ontijdige springers dan, zal men zeggen. Nu ja, dit blijft immer een gevaar, maar bepalen deze zich altijd alleen tot afstanden dichter dan 500 M. bij de vijandelijke linie? Immers neen! Doch al ware dit zoo, dan nog moet men zoo'n enkelen ontijdigen springer risqueeren om aan den anderen kant het groote voordeel te verkrijgen, dat er in gelegen is zoolang mogelijk vuur op de vijandelijke stelling te kunnen blijven afgeven. Want men moet niet vergeten, dat het van veel meer gewicht is den vijand uit zijne stelling te verdrijven, dan de reserves te verhinderen daarheen op te rukken. In het eerste geval is het succes verzekerd, in het laatste geval nog lang niet altijd.

Bij het vuren over eigen troepen mag voorts het verschil in hoogte tusschen de standplaats der vuurmonden en het terrein, waarop zich de eigen infanterie beweegt, niet uit het oog worden verloren.

Uit hoofde van dit alles achten wij het gewenscht, dat het aan de batterijcommandanten worde overgelaten om te bepalen, wanneer gevaar voor de eigen troepen gaat ontstaan en wanneer zij derhalve verplicht zijn het vuur te staken of het voort te zetten met eene grootere verhooging. Het zal daarbij aanbevelenswaardig zijn om het laatste vuur op de stelling niet met granaatkartetsen af te geven doch met granaten, ten einde op die wijze de avanceerende troepen minder aan het gevaar voor het eigen vuur bloot te stellen.

De munitie-aanvulling.

In zooverre zijn de voorschriften omtrent de munitie-aanvulling verbeterd, dat zij meer zijn uitgewerkt dan in het vorige reglement het geval was; de geregelde aanvulling der munitie zal daardoor beter verzekerd zijn.

In tweeërlei opzicht is men bij de nieuwe voorschriften van de oude afgeweken. In de eerste plaats heeft men nl. gebroken met het beginsel, dat de munitie zoolang mogelijk uit de caissonachterwagens moet worden genomen. Dit geschiedde volgens het oude reglement om, indien het mocht voorkomen, dat de voorwagens der stukken in den beslissenden strijd munitie-aanvulling vereischten, men daarin zou kunnen voorzien door de gevulde voorwagens der caissons.

Ofschoon voor deze opvatting wel iets te zeggen valt, zoo mag toch ook niet worden ontkend, dat tegen het bedoelde gevechtsmoment, de caissons der munitiecolonne wel opgereden zullen zijn en de voorwagens van deze caissons dus in eene eventueele behoefte zullen kunnen voorzien. Overwegend bezwaar om, nadat de munitie uit de achterwagens van 3 caissons is uitgeput, te beginnen aan de voorwagens dier caissons bestaat er derhalve niet.

Tegen de tweede afwijking hebben wij echter wel bezwaar. Volgens het nieuwe voorschrift gaan de ledige caissons niet meer naar de opstelling der munitiecolonne om tegen volle verwisseld te worden, maar heeft deze verwisseling thans plaats bij de 2de afdeeling van den gevechtstrein, waarheen de caissons der munitiecolonne worden gedirigeerd.

Hiertoe moet, volgens het reglement, de commandant der munitiecolonne zich in verbinding stellen met de commandanten dier 2de afdeelingen, doch hoe dit bij lange artillerieliniën mogelijk is, vooral indien daarbij de 2de afdeelingen afzonderlijk zijn opgesteld, is ons een raadsel.

Doelmatiger achten wij het, dat de batterijen volle caissons komen halen bij de munitiecolonne, welke eene zoodanige opstellingsplaats kan hebben, dat zij spoedig en gemakkelijk is te vinden.

Ten slotte kunnen wij niet nalaten hier nog op te merken, dat ons het opstellen van slechts 2 caissons achter de batterij, zooals dit in den regel in Duitschland geschiedt, verkieslijker voorkomt dan het plaatsen van 3 caissons achter de stukken.

Er zullen nu volgens het nieuwe reglement in het gevecht oogenblikken voorkomen, dat achter de batterij zijn opgesteld 3 geheele caissons en 3 caissonachterwagens, en al mogen nu in een oorlog de verliezen aan materieel gewoonlijk gering zijn, zoo is het geloof in de onkwetsbaarheid onzer caissons, dat in het reglement blijkbaar voorzit, ons toch wel wat machtig.

Naschrift.

Dit opstel was gereed, toen ons het artikel nopens de nieuwe veldartillerie-reglementen in de Maart-aflevering van *De Militaire Spectator* onder het oog kwam.

De lezer van beide geschriften zal zien, dat wij in menig opzicht met den Schrijver van laatstbedoeld artikel samengaan.

Ook zijne beschouwingen omtrent het gedeelte II B, Manoeuvreeroefeningen, kunnen wij veelal deelen, met name die omtrent de nieuwste aller colonnes, de flankmarsch-colonne (1).

Wij besluiten thans met den wensch, dat alsnog worde bepaald, dat de nieuwe veldartillerie-reglementen moeten worden beschouwd als te zijn *ontwerpen*, waarin na nauwgezette beproeving de wenschelijk gebleken wijzigingen zullen worden aangebracht.

X. Y.

---

(1) Fin-de-siècle-colonne ware voor deze colonne ook een gepaste naam.

EENIGE WENKEN.

»Und der König winkt wieder.»

Eerst de titel.

Wanneer op onze hartstreek nog geen eereteeken bengelt voor vijftienjarigen of langeren dienst als officier, behoort men nog tot de *jonge* officieren en aan deze categorie past het *wenken* eigenlijk nog niet. Doch . . . »früh übt sich wer ein Meister werden will." In de tweede plaats was er voor dit artikel toch een titel noodig, in de derde plaats is een mensch zóó niet, of hij wil óók wel eens *wenken*, en in de vierde en laatste plaats behoeft een wenk nog niet te worden opgevolgd.

Dan het motto.

Hiermede wil Schrijver dezes volstrekt niet beweren, dat hij een koning is, noch onder de dieren, noch onder de menschen, noch onder de literatoren of militaire technici, dat zij verre.

Evenwel zal niemand ontkennen, dat zoo'n regeltje diamant-druk onder den titel zéér gekleed staat. Tevens heeft dit motto met zoovele andere gemeen, dat het met den inhoud van het artikel, waarboven het geplaatst is, *niets* te maken heeft.

En eindelijk de wenken.

Als »'t gehuil van sneeuw en regen" gedaan is en de zomer zijn intocht gehouden heeft, zullen er weder in verschillende deelen van het lieve vaderland groote manoeuvres worden gehouden.

Bij die veldoefeningen, waar cavalerie en infanterie samen- of elkaar tegenwerken, zal waarschijnlijk weder een enkele maal een cavalerie-aanval plaats hebben op infanterie. Of zoo'n charge al dan niet gelukt, valt gewoonlijk moeilijk uit te maken en. . . »in der Regel legt sich beim Manöver Jeder die Sache so aus, wie es ihm am besten passt."

Doch daargelaten de quaestie wie bij zulk eene gelegenheid als overwinnaar gelauwerd wordt, zal ieder mij voorzeker toegeven, dat dergelijke aanvallen als oefening uitstekend zijn.

Al zit ik niet dikwijls boven op een paard, toch geloof ik, met alle bescheidenheid, te mogen beweren, dat de Schrijver van het artikel »die

Attacken der Kavallerie im Frieden" in het *Militär Wochenblatt*, 1893, N°. 86, groot gelijk heeft, wanneer hij zegt: »wenn die Kavallerie im Frieden keine Attacken reitet, kann sie sich für den Krieg nicht vorbereiten." Als men in tijd van vrede de »peerden" niet went tegen een infanterie-colonne of -linie in te rennen, zullen zij in oorlogstijd misschien schichtig worden en de openingen in de vijandelijke linie liever als aanvalsobject beschouwen, dan, blindelings aan den wil des ruiters gehoorzamende, los te stormen op de infanterie, die, als een mythologisch monster, vlammen brakend hare puntige schubben uitsteekt.

Is deze oefening noodig voor de cavalerie, ook de infanterie kan haar niet ontberen, wil zij in een ernstig oogenblik kalm en in de hand van den aanvoerder blijven.

Wanneer onze jonge soldaten nooit het angstwekkend schouwspel gezien hebben, dat een chargeerende ruiterafdeeling aanbiedt, dan voorzeker zal in tijd van oorlog menigeen het hoofd verliezen, in den blinde er op los vuren of . . . . *patronen gaan halen*. Want het is en blijft een feit, dat een cavalerie-aanval steeds een grooten moreelen indruk maakt.

Zie! Daar komen ze, de ruiters!

Forsch is hun draf, dreunend hun gang!

Als het klotsen van de golven, opgedreven door een windvlaag,

Gaan de hoofden op en neder in een rythmisch snel bewegen.

Met het doffe hoefgetrappel mengt zich 't heldere geklikklak

Van de beugels tegen beugels en het rinkelen van sporen.

Zonnig speelt het licht reflecties fel-wit glanzend, scherp weerkaatsend,

Op het leder van de tuigen, op het staal van breede klingen.

Als een sluier hangt een stofwolk om de trappelende bende,

Opgeworpen door de hoeven, die steeds gaan in vlugger tempo.

Ram'lend, dreunend als het stoomros zuchtend onder zware lasten,

Angstig dreigend als een onheil, komt de wilde hoop steeds nader.

Maar dan plots wordt de draf een verwoede galop

En in sneller cadans raakt de hoof nu den grond,

Die veerkrachtig weertrilt onder schokkend gedreun.

Wilden glans in het oog en verhit het gelaat,

Gaan de ruiters vooruit in hun suizende vaart.

En zij prikk'len het ros tot steeds dolleren sprong!

Met de flanken in bloed, met het schuim op den mond,

Zie, zoo dringen de paarden tot war'lenden klomp,

Tot een woedenden hoop, onder brieschend gestamp.

De galop wordt nu ren en in razenden gang

Stuift de horde thans voort als een wilde orkaan. . . .

En stort als een sneeuwval op wie haar durft staan! . . . .

Vergeef mij, lezer, dezen omweg, doch . . . »c'était plus fort que moi."''

Mogen onze soldaten in tijd van oorlog slechts oog hebben voor het schilderachtige en niet voor het angstwekkende van een charge!

Om daartoe te geraken zullen dergelijke aanvallen echter veel meer moeten worden beoefend dan alleen bij de najaarsmanoeuvres. Overal, waar de samenstelling van het garnizoen en de gesteldheid van het terrein daartoe de gelegenheid geven, zullen, volgens mijne meening, cavalerie en infanterie dikwerf tegen elkaar moeten ageeren, opdat de paarden gewend worden aan het gezicht van een glinsterende, vlammeende infanterielinie en de »mennekes'' aan de rennende paarden.

In geen paardehersen en zal het dan meer opkomen uit te wijken en geen infanterie zal dan, zooals thans nog dikwijls geschiedt, onder het vijandelijk vuur hare formatie veranderen, met een niet bedreigden vleugel uitzwenken en daardoor rug of flank aan den vijand blootgeven, of op eens een ordeloos repeteervuur beginnen.

Het moet onze infanterie als het ware in merg en been gedrongen, tot een tweede natuur geworden zijn bij het zien van, of op de waarschuwing »cavalerie'' geen schot meer te lossen, doch rustig de commando's: »Magazijnvuur = vaardig,» »Aan'' en »Vuur'' af te wachten. Ieder man moet weten, dat bij het aangevallen gedeelte alle tirailleurvuur ophoudt en er slechts op commando wordt geschoten.

Thans iets over ons pioniergereedschap.

Onze infanterie verheugt zich in het bezit van een schop, die tot de beste kan gerekend worden van alle graafwerktuigen, welke op het oogenblik bij de verschillende legers in gebruik zijn. (Zie hierover bijv. het interessante artikel »Portable intrenching tools for Infantry'' van den Luitenant WREN, 17th U. S. Infantry, voorkomende in het *Scientific American Supplement* N°. 969 van den vorigen jaargang.)

Werden, met een geringe wijziging, de veranderingen aangenomen door kameraad VAN ALBADA in *De Militaire Spectator* N°. 6, 1893, voorgesteld, dan hadden wij voorzeker een ideale schop.

Omtrent het gebruik geeft punt 12 van het »Voorschrift op den Pionierarbeid'' aan, dat de aanvallende infanterie, die eenigen tijd in stelling blijft of een slepend gevecht voert, trachten moet het terrein eenigszins te verbeteren. (Ook VON DER GOLTZ — evenals tal van anderen — spreekt in zijn werkje *Selbständige Patrouillen* over het maken van dekkingen door den aanvallende.)

Dit zal desnoods met handen of eetketels (!) moeten geschieden, zegt het Voorschrift.

Met handen, goed, doch met eetketels? Ik geloof, dat de man liever naar de schop zal grijpen, die hij zelf te voorschijn halen kan, dan naar zijn eetketel, die, in het eetketelzakje, onwrikbaar tusschen zijn beide schouderbladen zit vastgegespt.

Stel dat de LINNEMANN gebruikt is en er plotseling weer voorwaarts wordt gerukt, hoeveel schoppen zullen dan in den grond blijven steken? Het is toch »rein unmöglich" met ééne hand de schop weer op hare plaats te brengen; de linker moet gebruikt worden voor het vasthouden van het foudraal, de rechter om het werktuig daarin te steken, terwijl daarna beide handen weer noodig zijn om den riem om den steel te winden en vast te gespen.

En nu zet ik het den bestgeoefenden soldaat in drieën om in den looppas vooruit te gaan, met de rechterhand zijn geweer vast te houden en alleen met de linker zijn Linnemannetje weer op te bergen. Hij zou daartoe met een aantal armen en handen bedeed moeten zijn als zeker Indisch afgodsbeeld, of er zóóveel tot zijne dispositie moeten hebben als de wacht, in het bekende lied »Die Fahnenwacht."

Bedoelde dappere volvoert nl. het kunststuk in zijn ééne hand »die Fahne" te houden, in de andere »das Schwert, das scharfe," terwijl hij met zijne overige »blutige Hände" nog »spielt dazu die Harfe."

In Engeland zijn eenigen tijd geleden proeven genomen met een schop, die aan het geweer was bevestigd en slechts 1.42 KG. woog. Zulk een schop zal natuurlijk nooit achterblijven, doch aan den anderen kant zou een dergelijk aanhangsel de handelbaarheid van het geweer voorzeker niet verhoogen.

Veel eenvoudiger schijnt het mij dan ook de volgende kleine wijziging bij het foudraal aan te brengen. Het omhulsel van het blad, dat nu van onderen open is, wordt aan die zijde geheel gesloten, op eene opening in het midden na tot doorlating van den steel, en daarentegen aan de bovenzijde open gemaakt, desnoods met een overslaande klep. De gesp en lange riem worden hierdoor onnoodig en de man behoeft zijn schop, met ééne hand, met den steel naar beneden, slechts in het foudraal te laten vallen om zijn graafwerktuig snel en veilig te bergen. Tevens zou een reden van ergernis vervallen van menig meerdere, wiens humeur thans bedorven is zoo er slechts $\frac{1}{10}$ mM. van het blad onder het foudraal uitsteekt en die zijn gemoed zoekt te koelen door het slachtoffer van een rekkenden riem met een kwaadaardig gezicht toe te voegen: »Gesp je schop beter vast!"

Van een graafwerktuig naar een hectograaf is de sprong nogal groot, doch ik volvoer dezen »tour d'adresse" met ware doodsverachting om de aandacht te vestigen op deze hoogst nuttige veelschrijvers. Hoeveel kostbare tijd zou er, met één enkele hectograaf per regiment, niet bespaard kunnen worden, die nu met »orders schrijven" wordt verknoeid!

Wanneer men eens nauwkeurig het aantal uren noteerde, dat bijna iederen dag door fouriers of anderen aan bovengenoemde bezigheid wordt besteed, zou men tot een onrustbarend totaal-cijfer komen.

En ik geloof niet, dat er ernstige bezwaren kunnen bestaan om garnizoens-, regiments- of andere orders van blijvenden aard gehectografeerd aan de compagnieën te verstrekken.

Thans stel ik het geval, lezer, dat gij 's nachts, op kantonnementswacht zijnde, door een ongelukkig toeval of een verwaald schot ernstig gewond raakt. Met de noodige zorgen wordt gij zoo spoedig mogelijk naar een dokter gebracht, doch in plaats van bij den »geneeskrachtigen" dienst, belandt gij bij het »zware wapen," bij de artillerie.

Erg dom en nonchalant, niet waar?

En toch mogelijk, om de volgende reden.

In een kantonnement is het kwartier van den commandant der artillerie gemerkt door een roode vlag van 1 bij 0.5 M. 's Nachts wordt daaraan toegevoegd een lantaarn van dezelfde kleur, dus een *roode lantaarn*.

Bij de onderscheidingsteekenen voor het personeel van den geneeskundigen dienst te velde wordt vermeld, dat een roode kruis- en een nationale vlag de woning aangeven van den chef, en tevens: »'s nachts wordt aan deze vlaggen een *roode lantaarn* toegevoegd.

Gedachtig aan het spreekwoord: »In het donker zien alle katten grauw," geloof ik niet, dat er 's nachts veel van de verschillende vlaggen zal worden gezien. De lantaarn blijft dus het eenige onderscheidingsteeken, doch . . . is *en* voor geneeskundigen dienst *en* voor artillerie van dezelfde kleur.

Door eenvoudig de lantarens van de doktoren van een rood kruis op wit glas te voorzien, ware dit euvel gemakkelijk te verhelpen.

Ik wil nog eens kort terugkomen op een artikeltje door mij in *Het Militair Weekblad*, N°. 24, van den vorigen jaargang geplaatst, getiteld: »Een idee" en waarin ik de nuttigheid, of liever de noodzakelijkheid heb trachten aan te toonen van het uitschrijven van jaarlijksche wedstrijden op het gebied van lichaamsoefeningen in den meest uitgebreiden zin (om flinke prijzen) voor het geheele leger en waarbij ieder korps door eenige afgevaardigden vertegenwoordigd was.

Voornamelijk als prikkel, meende ik dat dergelijke wedstrijden uitstekend zouden werken.

Dat men in andere landen er ook zoo over denkt, blijkt uit het feit dat men in Duitschland bij ieder legerkorps een prijs toekent aan den kapitein, wiens compagnie het beste schiet, terwijl in België, volgens het schietreglement, ieder kapitein met een aantal door hem gekozen recruten aan een individueelen, en later met veertig man aan een salvo-wedstrijd deelneemt.

Bij ons wordt ook prijsgeschoten, doch wel *zeer* bescheiden.

Een voorbeeld van wedstrijden in andere lichaamsoefeningen op uitgebreide schaal levert ons echter Engeland.

Telken jare heeft nl. in de reusachtige Agricultural Hall te Islington (Londen) een »Royal Military Tournament» plaats, waaraan afgevaardigden van het geheele leger, ook officieren, deelnemen. En elk jaar worden deze feesten door het publiek met steeds grooter belangstelling begroet, zoodat het kolossale gebouw, waar de wedstrijden plaats hebben, de menschenmassa bijna niet bevatten kan. Ook afgevaardigden van andere legers nemen er menigmaal aan deel.

Zoo verschenen bijv. enkele jaren geleden eenige Italiaansche onderofficieren in het strijdperk te Islington en werkten het vorige jaar een dertiental Deensche onderofficieren en minderen, onder bevel van den Kapitein KALKAN, mede.

De »Gymnastic School» van Aldershot en de »Army Gymnastic Staff» leveren ook ieder jaar hun contingent aan deze nuttige militaire feesten.

Hoe men in Engeland over dergelijke wedstrijden denkt, blijkt uit het volgende oordeel: »Apart altogether from more competitions, the tournament is instructive. It indicates the advance of the year in army management.» En verder: »It is often overlooked, that the fortnight's work, which is seen by the public at Islington, is but the finish to much greater work, which has been going on all the year round. Beginning practically with companies, the best men in the companies are selected to compete with the best men in the regiments, the best men in the regiments with the best men in the districts, winding up at Islington, when the men, who by sheer hard fighting have beaten all other competitors, appear and decide who is first among them.»

In Duitschland heeft bijna iedere maand bij de »Königliche Militär-Turn-Anstalt,» in de Scharnhorststrasse te Berlijn, een feest met daaraan verbonden wedstrijd plaats.

Het 6de Regiment Infanterie te Breda gaf het vorige jaar een navolgenswaardig voorbeeld door den 25sten Augustus een grooten wedkamp te organiseeren, voornamelijk op het gebied van lichaamsoefeningen.

En in November 1894 hebben onze militaire schermers gelegenheid gehad zich in het Paleis voor Volksvljt te meten met liefhebbers uit het binnen- en buitenland, terwijl de »Bond van Nederlandsche Scherpschutters» bijna ieder jaar, behalve voor zijne leden, ook voor het leger een wedstrijd uitschrijft.

Doch moeten dergelijke kampen steeds van particuliere zijde uitgaan?

Zou het niet mogelijk zijn, dat het legerbestuur zelf deze wedstrijden uitschreef? De kosten kunnen geen bezwaar opleveren.

Wanneer toch zulke feesten, bijv. ééns in het jaar, in de hoofdstad plaats hebben en toegankelijk worden gesteld voor het publiek (evenals in Engeland), dan zal de belangstelling zonder twijfel zóó groot zijn, dat de ontvangen entreegelden ruimschoots voldoen om de gemaakte kosten te dekken. En mochten er bezwaren bestaan tegen een dergelijke regeling, dan ben ik zoo

vrij den volgenden zin uit mijn bovengenoemd artikel aan te halen, nl.: *de kosten zullen voorzeker tienvoudig worden vergoed door de geoefender spieren en krachtiger longen, waaraan ons leger telken jare rijker zal worden.*

En hoe staat het ten onzent met de lichaams oefeningen van officieren, enkele loffelijke uitzonderingen niet te na gesproken?

De Luitenant-Kolonel DERNÉ heeft naar aanleiding van de voorgenomen reorganisatie van het schermonderwijs bij het Fransche leger tot een redacteur van *La France militaire*, gezegd: »Quand on pense que les officiers eux-mêmes ne savent plus tenir une épée! Lorsque j'apprends qu'une rencontre doit avoir lieu entre un civil et un militaire, je tremble pour ce dernier et je me dis: Bon, en voilà encore un, qui va écoper.»

Zou het bovenstaande ook eenigszins van toepassing zijn op *ons* officierskorps?

Gedachtig aan mijn kruislooze borst, zal ik mij wel wachten een antwoord te geven.

Ten slotte nog een paar vragen.

1°. Welk eerbewijs moet een man doen, die op post staat gewapend met bajonet of sabel, en wordt hem een dergelijk eerbewijs ooit geleerd?

2°. Hebben het parool en contresigne, die nog altijd aan de wachten worden uitgegeven, tegenwoordig nog een ander doel dan het oefenen van het geheugen der wachthebbende manschappen?

En thans eindig ik mijne beschouwingen, in de hoop dat mijn bescheiden gewenk een koeltje doe ontstaan, dat eenig sleur-stof opjagen en verfrisschend als een kleine schoonmaak werken zal.

FR. DE WITT HUBERTS.

NOGMAALS WILLEM III EN DE SLAG VAN SAINT-DÉNIS (1678).

Vooraf moet ik in herinnering brengen de slotsom van het debat dat over deze quaestie gevoerd werd tusschen Generaal W. J. KNOOP en den Hoogleeraar R. FRUIN in de Koninklijke Akademie van Wetenschappen in 1877 (1).

Volgens beiden staat het vast, dat, toen WILLEM III op den 14den Augustus 1678 den slag van Saint-Dénis tot ontzet van het door Maarschalk LUXEBURG geblokkeerde Mons, leverde, hij officieel noch officieus kennis droeg van het sluiten van den vrede tusschen Frankrijk en onze Republiek te Nijmegen, omstreeks middernacht van 10 Augustus. KNOOP gaf echter te kennen dat zijne onkunde daarvan eene opzettelijke was, het gevolg van maatregelen genomen hetzij door den Stadhouder zelve, hetzij door zijn »vrienden" of »medestanders;" hij verdacht er den Prins althans van bij die gelegenheid eene dubbelhartige rol te hebben gespeeld, omdat hij den vrede niet wenschte. FRUIN kwam eerst met warmte en met tal van gegevens en gegronde argumenten op tegen dat ongunstig oordeel over het gedrag en het karakter van WILLEM III, doch sloeg later om, en bepaalde zich toen niet bij het uiten van »zware vermoedens," zooals KNOOP deed, maar veroordeelde den Prins te dier zake zeer kras, op grond van hetgeen hij sedert over 13 Augustus 1678 gevonden had in een toen nog onuitgegeven gedeelte van het dagboek van 's Prinsen secretaris, HUYGENS den zoon, — eene mededeeling waaruit zou blijken, dat WILLEM III den dag vóór den slag wist dat de vrede tusschen Frankrijk en de Republiek »zoogoed als verzekerd was." Volgens beiden zou hij daarom het leveren van dien slag vooreerst hebben moeten uitstellen.

In een artikel, voorkomende in *De Militaire Spectator* van Juli 1894 — waarheen ik voor mijn betoog zelf moet verwijzen — meen ik te hebben aangetoond, dat die »vrienden" of »medestanders" van WILLEM III, waarop KNOOP doelde, in dezen blijkbaar geweest zijn zoowel onze gevolmachtigden op het Nijmeegsch congres als hunne lastgevers, de Staten-Generaal, die

(1) Zie 2de reeks, deel VI en VII harer verslagen en mededeelingen, afdeling Letterkunde.

den Stadhouders opzettelijk niet tijdig kennis gaven van den gesloten vrede en hem de laatste dagen zelfs onkundig lieten omtrent den stand der vredesonderhandelingen, omdat zij Mons in ieder geval zoo spoedig mogelijk gedeblokkeerd wenschten te zien, zoodat WILLEM III ter zake van Saint-Dénis niet alleen vrij van schuld is, maar niet verantwoord zou zijn geweest indien hij de gunstige gelegenheid tot het bereiken van dat doel had laten voorbijgaan.

Toen ik dat artikel schreef, was mij HUYGENS' dagboek over de jaren 1673/78 enkel bekend door de uittreksels die FRUIN daaruit mededeelde. Sedert kennis gemaakt hebbende met dat Journaal, dat in 1881 door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, werd uitgegeven, kom ik naar aanleiding daarvan op de zaak terug, en zal ik tevens nader stilstaan bij enkele punten met de quaestie verband houdende.

Voor zooveel noodig deel ik het journaal zelf mede, vooreerst betrekkelijk de dagen van en vóór den slag.

Samedy 6. »Nous marchasmes à 3 heures et demy du matin et allasmes camper à St. Quintyns à 3 heures d'Enghien. . . . S. A. escrivit aux Estats qu'il marchoit du costé de Mons qui estoit fort pressée et alloit se mettre le plus près qu'elle pourroit des ennemys pour voir ce que l'on pourroit entreprendre contre eux. Qu'elle attendoit Mr. SPAEN dans un jour ou deux, devant estre ensuite d'egale force avec les ennemys". . . .

Dimanche 7. Verblifdag »pour donner du temps à SPAEN d'avancer avec ses troupes". . . .

Lundi 8. Marsch naar Enghien.

Mardy 9. Verblif te Enghien.

Mercredy 10. »DE WILDE me dit qu'OFFENBERGH avoit lettres de son père que la paix estoit autant que faite, et à la cour on me confirma la mesme chose. COLJEAR dit qu'on lui mandoit que la signature devoit se faire le 9 de ce mois. Cependant on donna ce jour du 10 les ordres pour marcher le jour suivant vers les ennemys et S. A. manda aux Estats qu'il alloit se mettre auprès d'eux le plus proche qu'il pourroit pour resoudre ensuite si l'on pourroit les attaquer et de quelle manière". . . .

Jeudi 11. Marsch naar Steenkercke.

Vendredi 12. Marsch naar Braine le Comte, »ou S. A. logea à la posterie au Fauxbourg, et moi chez le curé ou j'avois logé encor une autre fois."

Samedi 13. »Le matin sortant du logis pour monter à cheval avec Mr. PESTER et le Ministre VAN TROYEN qui avoyent logé aussi chez le curé. DE WILDE me fit voir l'imprimé d'une lettre de Mr. VAN BEVERNINGH du 20e par la quelle il mandoit à Mrs. les Estats que ce jour là ils avoyent ajusté tous les articles avec les Ambr. de France et qu'on avoit donné ordre pour les faire transcrire et mettre au net en intention de signer le traité encor ce mesme soir; qu'ils s'imaginoyent bien que toutes les choses ne seroyent pas au contentement de Mrs. les Estats, mais qu'ils espéroient

qu'ils voudroyent estre persuadés de ce qu'ils avoyent fait tout ce qui avoit esté possible.

Nous marchames jusques a Soignies ou S. A. logea à la posterie ou elle avoit logé l'année passée, et moy dans mon vieil logement". . . . .

Dimanche 14. »Nous marchames avec l'armée jusques auprès de Roeles (sic) ou estant arrivés sur les 10 heures nous decouvristes des hauteurs le camp de l'armée de Mr. de LUXEMBOURG et de celle de MONTAL". . . . .
Tegen het middaguur van dien dag ging de slag aan.

Op grond van die uittreksels het volgende.

Uit dat betrekkelijk 6 Augustus blijkt, dat de Prins toen uit St. Quintyns aan de Staten kennis gaf van zijn voornemen naar den vijand te marcheeren »du côté de Mons, qui estoit fort pressée", en te zien wat hij tegen hem zou kunnen ondernemen; en uit dat betrekkelijk den 10den, dat hij hun toen uit Enghien zijn voornemen mededeelde de Franschen zoo dicht mogelijk te naderen »pour resoudre ensuite si l'on pourroit les attaquer et de quelle manière." Dezen brief, geschreven den 10den, een verblijfdag en dus waarschijnlijk vroegtijdig, moeten de Staten ontvangen hebben nagenoeg gelijktijdig met den in HUYGENS' dagboek betrekkelijk den 13den bedoelden brief van VAN BEVERNINGK van den 10den uit Nijmegen, doch geschreven, blijkens zijn inhoud, 's namiddags na 3 uur. Wat zouden de Staten, deugdelijk gewaarschuwd dat het slaags raken van de legers bij Mons imminent was, dus eerder gedaan hebben dan een expresse te zenden aan den Prins met nadere instructies hoe te handelen nu de vrede zoo nabij heette, indien zij dat slaags raken hadden willen voorkomen. Die expresse, zelfs eerst den 12den vertrekkende, zou hem stellig vóór den slag, die den 14den tegen het middaguur begon, hebben bereikt en had hem zelfs het bericht kunnen medebrengen dat de vrede gesloten was (1). De Staten deden dit echter niet; zij lieten den Prins, zooals reeds gezegd is, zelfs onkundig van den staat der vredesonderhandelingen, blijkens zijn brief van den 17den waarin hij hun meldde: de tijding van den vrede eerst vernomen te hebben den 15den van den Raadpensionaris FAGEL (uit een briefje van vier regels van den 13den) »hebbende wij in eenighe dagen te voren tot onse groote verwonderinghe gansch geene narichtinghe gehadt aengaende den toestandt van de handelinghe tot Nimegen" (FRUIN, bladz. 33). Zelfs dien 17den had hij nog geen brieven van de Staten en evenmin het vredetractaat ontvangen. Is er sprekender bewijs noodig dat zij dat slaags raken niet wilden voorkomen, dat zij WILLEM III zijn gang wilden laten gaan? FRUIN dacht er trouwens niet anders over. Na beide bovengenoemde origineele brieven van WILLEM III van den 6den en den 10den vermeld te hebben, zeide hij in zijn eerste betoog (VII, bladz. 78): »Duidelijker dan in deze brieven had Z. H. wel niet kunnen verklaren, dat hij slag zou leveren, indien hij daartoe

(1) Blijkens de Resolutiën der Staten-Generaal (Rijks-archief) ontvingen zij dit den 12den.

de kans schoon zag. Hadden de Staten dit niet gewild, het stond aan hen tegenbevel te geven, en zij hadden hun gedeputeerden te velde nevens Zijn Hoogheid, om voor het naleven van hun bevelen te waken. Maar zij hebben steeds stilzwijgend hunne goedkeuring gehecht aan hetgeen de Prins berichtte en als zijn voornemen aankondigde. Dit bewijst dat zij, evenals hij, het ontzetten van Mons beschouwden als een zaak op zichzelf; dat, naar hun oordeel, de Koning van Frankrijk geen recht had, noch vóór noch ná het teekenen van den vrede, de vesting door uithongering tot overgaaf te dwingen, en dat zij van hun kant met volkomen recht geweld mochten gebruiken om dit te beletten." — Ik heb niet nader stil te staan bij de, mijns inziens, ongegronde zienswijze der Staten omtrent Frankrijks recht tot het blokkeeren van Mons; ik wilde alleen wijzen op FRUIN's instemming met mijne hierboven verkondigde bewering, dat de Staten den slag van Saint-Dénis niet hebben willen voorkomen. Ook voor FRUIN dus moet WILLEM III te dier zake bereids buiten verantwoording zijn. En toch veroordeelde hij hem ten slotte op grond van dien gedrukten brief van VAN BEVERNINGK van den 10den 's namiddags, in HUYGENS' Journaal betrekkelijk den 13den vermeld, aankondigende, volgens FRUIN, »dat de vrede zoo goed als verzekerd was," waar tegenover staat FRUIN's vroegere bewering dat »men zelfs te Nijmegen in den kring der Ambassadeurs en Plenipotentiarissen tot op het laatste oogenblik, tot op het teekenen van het verdrag (te middernacht) toe, tusschen hoop en vrees geslingerd werd" (bladz. 41), terwijl ook de voorwaarden van den vrede, dus insgelijks die betrekkelijk Mons, nog onbekend en te ratificeeren bleven.

Hoewel dat document op zichzelf voor mij volstrekt geen afdoende be- teekenis heeft, zooals ik in mijn vorig artikel betoogde en nader blijken zal, moet ik er echter bij stilstaan alvorens op FRUIN's veroordeeling te komen, omdat ik daarover verschillenden bedenkingen in het midden heb te brengen.

Vooreerst komt die brief niet voor in de »Resolutiën der Staten-Generaal" (Rijks archief): FRUIN nam hem over uit de »pamfletten" van MEULMAN. Uit die resolutiën blijkt wel dat zij 11 Augustus eene missive ontvingen van onze »Ambassadeurs en Plenipotentiarissen" van den 10den »houdende advertentie," en dat daarop »geen resolutie" is genomen; dat kan dus niet zijn dien brief van »VAN BEVERNINGK," die, volgens FRUIN »op hun last terstond gedrukt en uitgegeven" werd (bladz. 240), en waarop dus wel een resolutie zou zijn gevallen, hetgeen op te helderen en te bewijzen blijft. — Een gedrukt exemplaar van dien brief zou aan HUYGENS vertoond zijn door »DE WILDE" den 13den, »le matin sortant du logis pour monter à cheval avec Mr. PESTER et le Ministre VAN TROYEN," voor den marsch van Braine le Comte naar Soignies, en dat moet zeer vroeg in den morgen zijn geweest want het leger marcheerde in die Augustus-dagen zeer vroeg, blijkens HUYGENS' Journaal van den 6den, zoodat die brief, die zeker niet vóór den laten

avond van den 11den of in den nacht van 11 op 12 uit den Haag is kunnen vertrekken, binnen 1½ dag het leger bereikte: hij moet dus zijn overgebracht niet per gewone gelegenheid maar per expresse. — Wie was die »DE WILDE,» die daarvan zoo terstond op de hoogte zou zijn geweest en 's Prinsen secretaris zoo kon inlichten? Een onbekende schijnt het, althans FRUIN noemde hem niet in zijn uittreksel betrekkelijk den 13den, maar zeide »niemand,» terwijl hij ook niet releveerde dat HUYGENS VAN BEVERNINGK's brief dateert van den 20sten — eene vergissing die mijn vermoeden versterkt, dat het bewuste journaal niet met den dag werd bijgehouden. Doch dit daargelaten: Is het aan te nemen dat HUYGENS over dien brief onderweg niet zou hebben gesproken met PESTERS, dat die praatzieke HUYGENS over dien brief, die trouwens ter verspreiding bestemd was, nog niet met anderen zou hebben gesproken, dat DE WILDE dien brief nog niet aan anderen zou hebben vertoond? Is het denkbaar, vraag ik op mijn beurt (zie FRUIN, bladz. 38), dat indien de Prins zulk een tijding per expresse uit den Haag had ontvangen, hij daarvan een geheim zou hebben kunnen maken? En toch vindt men niets dienaangaande in de bekende brieven van PESTERS en van DYCKVELT, welke den 15den uit het leger werden geschreven; evenmin in dien van REVIXIT VAN NAARSEN van denzelfden datum, »van wien althans geen samenspanning met den Prins, geen misleiding van zijn committenten te wachten is; . . . hij weet niets van den vrede, hij denkt aan geen vrede» (FRUIN, bladz. 39); hij, de gedeputeerde van Holland nevens zijn Hoogheid, kende dus stellig dien brief niet. — FRUIN neemt echter aan, dat »men (d. i. zoo wat iedereen) den dag vóór den veldslag (dien brief) in het leger kende» (bladz. 240), doch constateert tevens dat »niemand buiten HUYGENS (daarvan) gewaagt» (ibid.). Hoe een en ander te verklaren? — En als hij verder zegt: »natuurlijk kende de Prins dien brief ook» (bladz. 238), en zelfs beweert dat hij hem »had gelezen» (bladz. 241), dan zijn dat andermaal beweringen, die een afdoend bewijs vorderen. — Wie deelden den Prins dien brief dan mede? Zeker niet de Staten, aan wie hij den 17den schreef als hiervoren vermeld is, en evenmin onze gevolmachtigden, wien zijn verwijt wel in de eerste plaats gold (FRUIN, bladz. 33); die missive van den Prins sluit wel elke mededeeling van officieele zijde uit en dus tevens elken waarborg van echtheid. Deed HUYGENS dan eene onderhandsche mededeeling daaromtrent? Op grond van zijn dagboek is het waarschijnlijk dat hij WILLEM III den 13den niet gesproken of zelfs gezien heeft, zijnde er dien dag gemarcheerd en hebbende zij verschillende kwartieren betrokken, terwijl HUYGENS zulk eene mededeeling ook zeker wel zou hebben vermeld. Of anderen ze deden, dan wel of zoo'n document langs anderen, niet officieelen weg tot 's Prinsen kennis kwam, blijkt uit niets, en dan zou het ook eerder wantrouwen dan vertrouwen verdiend hebben. Kortom, alle omstandigheden op dien brief betrekking hebbende vereischen verklaring of bewijs.

En daarom komt het mij zeer gewaagd voor ter zake daarvan zulke besliste gevolgtrekkingen te maken als FRUIN deed; ongewettigd, om na een zoo warm en doorwrocht pleidooi ten gunste van WILLEM III als hij aanvankelijk leverde, dezen af te vallen op grond van dat Journaal van een HUYGENS, die iets verdachts, een mysterie ziet in wat hij niet begrijpt; en vooral niet geoorloofd om op zulk een zwakken grond eene zoo krasse beschuldiging tegen onzen grooten Stadhouder te uiten als FRUIN insgelijks deed. Immers dezelfde handeling, waarvoor WILLEM III aanvankelijk »bewondering» verdiende, »strekt hem (nu) niet tot eer» (bladz. 241). En daarop volgt: »wat zullen wij thans, na hetgeen wij vernomen hebben, van den brief (van WILLEM III) aan FAGEL denken waarop wij zoo vast vertrouwden? »Ik kan voor God verklaren, dat ik niet geweten heb als dezen middag (den 15den), uit uwe missive van den 13den, dat de vrede gesloten was.» Die plechtige betuiging is letterlijk waar, maar ook slechts naar de letter. Dat de vrede gesloten was, wist de Prins eerst sedert dien middag, maar moet hij al sedert den 13den, toen hij den brief van VAN BEVERNINGK had gelezen, voor meer dan waarschijnlijk hebben gehouden. Tusschen zoo groote waarschijnlijkheid en stellige zekerheid bestaat het verschil meer in naam dan inderdaad; en het doet ons leed dat de groote WILLEM VAN ORANJE zich met zulk eene sophistische onderscheiding verdedigt, en dat hij het doet onder aanroeping van Gods heiligen naam» (ibid.). — Dus een spelen met woorden, waar iets op de plechtigste wijze verzekerd wordt! Dat is meer dan gewone sophisterij, dat is tartufferie van de ergste soort. Doch nu bedenke men dat WILLEM III zoo schreef in een particulieren brief »aan zijn vertrouwden vriend, voor dezen alleen bestemd, en door een toeval tot ons gekomen» (FRUIN, blad. 31), aan den Raadpensionaris FAGEL namelijk, hetgeen reeds alle geloof aan sophisterij moet buitensluiten. Dit moet nog meer het geval zijn, wanneer men dien particulieren brief in zijn geheel leest en overweegt. Ik neem hem daarom hier over (van FRUIN, blad. 82—83).

»Myn Heer. UEd. sal uyt myn publicque missive aan den Staet vernemen 't geen in 't furieus gevecht van gisteren is voorgevallen. Hoe het sal worden opgenomen by ons volck en weet ick niet; maar ick kan UEd. voor Godt verklaren dat ick niet geweten en heb als dese middagh, door UEd's missive van den 13den, dat de vrede gesloten was. Ende hebbende geen brieven van den Staet, soo sal ick de groote wegh gaen ende myn best doen om Mons t'eenmael t'ontsetten. Ick blyve onveranderlyck, Myn Heer, UEd. dienstwillighe vriend

G. PRINCE D'ORANGE.»

Vooreerst lijkt dat schrijven, volgens mij, niets op eene verdediging, die FRUIN er in ziet, eene verdediging tegen wien?; 't is eene zeer verklaarbare ontboezeming onder den verschen indruk van de tijding van den vrede,

hetgeen voor het verrassende daarvan pleit, en eene vraag: wat »het volk,» het oningewijde publiek namelijk, er wel van zal zeggen dat vier dagen daarna nog een veldslag geleverd is. En verder, ziedaar dien TARTUFFE, die nu niet meer kan spelen met woorden, die nu positief weet dat de vrede geteekend is, maar die niettemin zijn voornemen aankondigt om, indien geen tegenbevel van de Staten komt, den grooten weg te gaan ten einde Mons t'eenemaal te ontzetten, met andere woorden zoo noodig een tweeden veldslag te leveren! Dit laatste is ook FRUIN's opvatting (bladz. 83), en zijne beschuldiging komt mij daarom te minder geoorloofd voor. In de wiskunde althans redeneert men anders, en wanneer men eene zoo bedenkelijke beschuldiging tegen iemand uitspreekt, dan moet men in staat zijn ook logische evidentie aan te brengen. Die evidentie nu mis ik in FRUIN's palinodie.

Ik ga thans een stap verder. Aangenomen eens, dat de Prins dien brief van VAN BEVERNINGK van den 10den den 13den wel ontvangen had, wat dan? Die brief niet vergezeld gaande van eene nadere instructie hoe te handelen nu het vredesverdrag op het punt heette van geteekend te worden, zou hij, volgens mij, toch hebben moeten doen wat hij deed, namelijk van de gunstige gelegenheid en de wapens gebruik maken om Mons zoo spoedig mogelijk te ontzetten; volgens FRUIN (bladz. 237), zou hij toen reeds hebben moeten handelen zooals hij den 16den deed, namelijk eerst nog eene minnelijke demarche doen om Mons te deblokkeeren en te rativailleeren. Ik herinner vooreerst aan hetgeen wij van FRUIN zelf vernamen: omtrent de zienswijze van de Staten-Generaal in zake Mons (zie mijne bladz. 541); verder, dat het de toeleg van LODEWIJK XIV was Mons tot op het uitwisselen der ratificatiën geblokkeerd te houden en inmiddels door uithongering tot overgave te dwingen, in welk zeer waarschijnlijk geval hij niet verzuimd zou hebben daarvoor iets anders in ruil te vorderen (FRUIN, bladz. 65—67 en 79); eindelijk daaraan, dat onze *diplomatie* eene poging had gedaan tot het ravitailleeren van Mons »door minnelycke wegen,» doch op vrij bruske wijze was afgewezen (FRUIN, bladz. 72—73). Op grond van een en ander zeide ik in mijn vorig artikel, dat dergelijke minnelijke demarche van de zijde van den *opperbevelhebber* vóór den vrede, of hier voordat het sluiten van den vrede bekend was, eenvoudig belachelijk zou geweest zijn en er niets anders overbleef dan geweld te gebruiken. Hoe toch nam LUXEMBURG die minnelijke demarche op zelfs na den vrede en na den slag, die voor hem eene nederlaag was geweest, want ten overvloede lezen wij in HUYGENS' Journaal op den 15den: »m'estant levé vers les 7 heures et ayant trouvé S. A. je trouvay les visages tout changés et on ne parloit que du bon succes que nous avons eu et du courage de nos gens, S. A. disant que les Francois verroyent bien qu'ils seroyent tousjours battus par nos gens apres qu'ils avoyent sceu les forcer dans un poste semblable. J'appris la confirmation de ce que j'avois ouy dire par des gens qui avoyent passé aupres de ma charette le matin, que les ennemys avoyent decampé sans

qu'on sceut ou ils estoient allés precisement. On me dit de plus que cette retraite s'estoit faite avec bien de la confusion ayant laissé leurs tentes, malades, blessés et beaucoup de vivres, bière, pain, etc." . . . Hoe, herhaal ik, nam LUXEBURG die minnelijke demarche, namens den Prins den 16den door DYCKVELT gedaan, zelfs na den vrede en na zijne nederlaag op? »Il lui dit, volgens HUYGENS' Journaal, que trois heures avant le combat il avoit eu lettres de Nimegue que la paix estoit signée, mais pour ce qui estoit de Mons il ne pouvoit se declarer, n'ayant point d'ordre la dessus, mais qu'il en escriroit en cour, preposant en suite une cessation d'armes de deux fois 24 heures, laquelle, après que l'intendant ROBERT eust aussi parlé a S. A. et celle la avec les alliés, fut arrestée comme devant durer jusques a Vendredy a midy". . . . Hoewel dus LUXEBURG vóór den slag wist dat de vrede geteekend was, wat WILLEM III niet wist, nam hij den slag toch aan om het ravitaillement van Mons te beletten; en zelfs na zijne nederlaag stond hij niet het minste ravitaillement, »le moindre soulagement à Mons," toe, zooals wij van elders weten (1), maar slechts een zeer beperkten wapenstilstand van 2 x 24 uren, voor de legers namelijk, niet voor de vesting, om LODEWYK XIV te dezer zake nadere instructies te vragen. Met het doen van die minnelijke demarche vóór den slag zou de Prins zich niet alleen willens belachelijk hebben gemaakt, maar de gunstige gelegenheid tot het leveren van dien slag, die ook FRUIN aanneemt (bladz. 80), hebben laten voorbijgaan, en dat terwijl, ook weer volgens FRUIN, de vrede tot op het laatste oogenblik zeer onzeker, het te bereiken doel overwegend en urgent was!

Blijkbaar heeft de Hoogleeraar zich hier ten slotte min of meer laten medeslepen door de stelling van Generaal KNOOP: »dat het de plicht was geweest van WILLEM III zijne poging tot ontzet van Mons (den slag van Saint-Dénis) nog enkele dagen uit te stellen totdat hij met zekerheid wist wat er te Nijmegen gebeurd was" (VII, blad. 113).

Bij die stelling, die ik reeds in mijn eerste artikel beknopt bestreed, wil ik thans nader stilstaan.

Zij is, mijns inziens, onjuridisch, gevaarlijk en van KNOOP's zijde zoo onlogisch mogelijk.

Indien toch een opperbevelhebber het recht had de operatiën te staken in afwachting van hetgeen een vredescongres zal opleveren, dan zou juist gebeuren hetgeen KNOOP aan WILLEM III ter zake van Saint-Dénis verweet te hebben gedaan, namelijk van gehandeld te hebben naar eigen inzichten omdat hij den vrede, dien hij »een verderfelijke ramp" achtte, niet wilde (VII, 127—130), dan zou de opperbevelhebber juist zijn eigen inzichten omtrent oorlog of vrede in stede van die der regeering kunnen volgen. Neen, een opperbevelhebber, die niet tevens de soeverein is, heeft dat recht

(1) Zie zijn brief aan Louvois, deel VI, blad. 322—323, door KNOOP meegedeeld volgens ROUSSET.

niet. Van de regeering, die hem last gaf tot oorlogvoeren, moet hij ook den last ontvangen tot het staken daarvan. Dat is, mijns inziens, het eenige ware beginsel, de juridische regel. Zoolang hij dien last niet ontvangen heeft moet hij de operatiën voortzetten, zelfs al verneemt hij dat de vrede geteekend is, want dan blijft het nog de vraag of het vredesverdrag door de daarbij betrokken regeeringen zal worden geratificeerd. Wensch de regeering dat het in afwachting der ratificatiën wapenstilstand zij, dan zal zij dit den opperbevelhebber wel doen weten. Is de ratificatie gepubliceerd, dan weet hij, evenals ieder ander, waaraan zich te houden. In het geval van WILLEM III was een last tot staking of schorsing der operatiën zooveel te noodzakelijker, omdat hij met voorkennis en goedkeuring der Staten te velde was gegaan tot het bereiken van een *bepaald*, groot en urgent doel, het ontzet van Mons; en een opperbevelhebber die in zulk geval geen tegenbevel krijgt moet te meer trachten dat doel zoo spoedig mogelijk te bereiken, zou met anders te handelen niet verantwoord zijn. En nu wil men dat de Prins zijne operatiën zou hebben geschorst, zelfs voordat hij bericht had van het sluiten van den vrede, enkel op grond van waarschijnlijkheid op vrede, hij, bovendien de aanvoerder van een leger van bondgenooten, met wie hij te rekenen had en voor wie nog geen vrede nabij was! En indien de opperbevelhebber tot het schorsen der operatiën niet meer den last der regeering heeft af te wachten, maar op geruchten en waarschijnlijkheden van vrede kan afgaan, dan zouden de onderbevelhebbers op hun beurt desgelijks kunnen handelen. Dan zou misschien de Hertog van SAKSEN-WEIMAR, 12 Augustus 1831, bij zijn omtrekking van Leuven, de (verzonnen) verzekering van den Franschen gevolmachtigde, Generaal BELLIARD, dat Koning WILLEM I den Prins van ORANJE reeds bevolen had de vijandelijkheden te staken, hebben moeten aannemen, en de hem opgedragen operatie niet hebben moeten voortzetten, te meer dewijl die gevolmachtigde den Hertog voor de verantwoordelijkheid stelde, dat het eerste geloste kanonschot als tegen Frankrijk gericht zou worden beschouwd (1)! En zoo organiseert men de willekeur en de wanorde, werkt men de krijgslisten in de hand, en zouden ten slotte nog couranten-praatjes gezag krijgen bij oorlogs-operatiën.

Ik hoop dan ook dat onze bevelhebbers in dergelijk geval zullen handelen zooals WILLEM III, LUXEBURG en SAKSEN-WEIMAR gehandeld hebben.

Dat WILLEM III bij Saint-Denis »nutteloos» bloed vergoot, zooals KNOOP te kennen gaf (VI, bladz. 328), heeft FRUIN in zijn eerste betoog afdoende weerlegd; ik voeg er nog slechts bij dat, ware er nutteloos bloed vergoten, dit zou komen voor rekening van de regeering, die Saint-Denis had kunnen voorkomen indien zij dit gewild had; maar dat deed zij niet omdat zij het haar bekende voornemen van WILLEM III goedkeurde, en omdat het te

(1) BOSSCHA, *Neerlands heldendaden te land*, III, 2de ged., bladz. 725—726. WUPPERMANN, *De geschiedenis van den tiendaagschen veldtocht*, bladz. 369.

bereiken doel haar zooveel waard was dat zij zelfs, zooals wij weten, niettegenstaande den vrede niet tegen een tweeden veldslag opzag, mocht LODEWIJK XIV het opheffen der blokkade van Mons niet inwilligen. Maar zoo'n argument van nutteloos bloed te hebben vergoten, hoe ongegrond ook, vindt crediet bij het leeken-publiek, vooral bij de in meer opzichten averechtsche en ziekelijke philanthropie van onzen tijd. Heeft FRUIN zelf niet te kennen gegeven, dat de uitslag van het gevecht bij Saint-Dénis, en de vastberadenheid van WILLEM III na het gevecht er zeker toe bijdroegen om LODEWIJK XIV tot toegeven in de quaestie Mons te stemmen, en zou dus zonder zijn kloek en doortastend optreden waarschijnlijk nog niet meer bloed vergoten zijn moeten worden. Wil men geen bloed vergieten, men voere geen oorlog; ook om de verdere rampen die er mede gepaard gaan voere men zoo weinig oorlog als maar eenigszins mogelijk is; maar moet men oorlog voeren, men doe dit op de goede oorlogsmanier, krachtig en kort, niet op de halfslachtige en slepende wijze die ons ook op Atjeh zooveel kwaad heeft gebrouwd. Straks hooren wij nog eene conciliante of philanthropische oorlogvoering aanbevelen. Immers »ligt zouden menschlievende zielen kunnen meenen, zegt CLAUSEWITZ (1), dat er eene kunstmatige ontwapening of ten onderbrenging der tegenpartij bestond, zonder dat er veel wonden geslagen wierden, en dat dit de ware strekking der krijgskunst was. Hoe schoon zich dit ook voordoet, moet men toch deze dwaling wegnemen, want in zulk eene gevaarlijke zaak, als de oorlog nu eenmaal is, zijn juist die dwalingen de ergste die uit zachtmoedigheid ontstaan." Het komt mij voor dat KNOOP, uit zachtmoedigheid, deze waarheid uit het oog verloor, toen hij WILLEM III wilde laten wachten op hetgeen te Nijmegen zou gebeuren, en hem beschuldigde van te Saint-Dénis nutteloos bloed te hebben vergoten.

Kortom, ik kan met de zienswijze en de gevoeltheorie van Generaal KNOOP niet alleen niet instemmen, ik moet er ernstig tegen waarschuwen.

Om met den Hoogleeraar FRUIN te kunnen instemmen moet men alvast aannemen dat onze gevolmachtigden op het Nijmeegsch congres, die hij van »achteloosheid" of »onbedachttheid" betichtte, stumpers, — onze Staten-Generaal ledepoppen waren, en WILLEM III een huichelaar, die crediet noch eerbied verdient.

In afwachting van evidentie voor het tegendeel ga ik mede met den Hoogleeraar BOSSCHA, die na een nauwgezet en conscientieus onderzoek WILLEM III ter zake van Saint-Dénis volkomen gerechtvaardigd achtte, en die, evenals ik, van meening is dat hij te berispen zou zijn geweest indien hij de gunstige gelegenheid tot het leveren van dien slag ongebruikt had gelaten (2).

P. G. Booms.

Den Haag, Mei 1895.

(1) *Over den oorlog*, deel I, bladz. 2.

(2) *Neerlands heldendaden te land*, deel II, bladz. 210.

BOEKAANKONDIGINGEN.

---

*Jaarlijksch verslag omtrent de Marine-Machinisten-Club van
1 October 1893 tot 30 September 1894. Helder. C. DE BOER JR.*

Met niet minder ingenomenheid dan de vorige maal namen wij wederom kennis van bovengenoemd jaarverslag, dat door zijn inhoud opnieuw doet zien hoeveel ijverige en kundige elementen in het korps der marine-machinisten worden aangetroffen. Zeer interessante studiën komen ook ditmaal in het keurig uitgedochte en met zorg bewerkte jaarboekje voor, zooals uit onderstaande beknopte inhouds-opgaaft blijken kan. Met weglating van enkele aan andere tijdschriften of organen ontleende artikelen, worden daarin toch achtereenvolgens behandeld:

De behandeling van scheepsstoomketels.

Een nieuw voedingwatertoestel, tevens voorwarmer, voor stoomketels.

Beschrijving van de booglamp aan boord van Hr. Ms. schoener *Zeehond*.

De SCHWARZKOPF-luchtperispomp.

SERVE's patent vlampijpen.

Zelfwerkende stopklep.

WELL's patent »Waste oil"-filter.

Het beproeven van stoomketels.

De monotaster.

Het gebruik der rekenlinialen.

Snelloopende stoommachines (stelsel WILLANS) met centrale stoomverdeeling.

SEE's patent hydro-pneumatic-ejector.

Electriche roortelegraaf ter beproeving aan boord van Hr. Ms. schoener *Zeehond*.

Indicateurbewegingen.

Nieuwe methode om gevolgtrekkingen uit diagrammen te maken.

Ten opzichte van deze studiën uiten wij nog den wensch, dat het voorbeeld van de Heeren J. W. KAPTEIN, J. J. KNOTTER en W. J. SNAAUW, die zich ditmaal bij de samenstelling van het wetenschappelijk gedeelte van den inhoud duchtig hebben geweerd, ook bij anderen navolging vinden zal.

Eene vergelijking van de ranglijst op 1 December 1894 met die van het vorig jaar leert, dat het aantal der machinisten 1ste klasse van het vaste korps met zeven vermeerderd en dat der overige machinisten van die klasse met een gelijk getal verminderd is, terwijl de aantallen officieren-machinist, machinisten 2de en 3de klasse, alsmede het getal machinist-leerlingen der 1ste klasse ongeveer gelijk bleven.

Uit de naamlijst van de leden der Marine-Machinisten-Club blijkt voorts, dat in de laatste twaalf maanden het aantal leden met zestien toenam, zoodat de wensch, welken wij aan het slot van ons overzicht nopens het vorig jaarverslag uitspraken, zooda niet geheel dan toch ten deele vervuld is. Moge dit bij voortdurend het geval wezen, dan zal ons dat steeds verheugen.

De Lombok-Expeditie, door W. COOL. Met illustraties van G. B. HOOYER. Den Haag, G. KOLFF & Co.

Eindigden wij onze aankondiging van de tweede aflevering van het bovengenoemde werk met de mededeeling, dat het IIIde hoofdstuk, handelende over »Onze kennis van land en volk», daarin aangevangen maar niet voltooid was, thans, nu wij ook van de derde en vierde aflevering kennis genomen hebben, kunnen wij getuigen, dat de Schrijver er in geslaagd is van dit onderwerp een even boeiende als degelijke schets te geven, welke door keurig uitgevoerde pen-teekeningen en reproductiën niet weinig wordt verduidelijkt.

Achtereenvolgens worden daarin aan de hand van de beste en meest betrouwbare bronnen beschreven: de afkomst en sterkte der bevolking; het krijgswezen; de geschiedenis en de godsdienstige instellingen der Balische overheerschers. Daaraan ontleenen wij, dat Lombok bevolkt is met ongeveer 650.000 zielen, waarvan er circa 600.000 tot de oorspronkelijke bewoners van dit eiland — de Sassaks — en omstreeks 50.000 tot het overheerschende ras — de Hindoe-Baliërs — behooren, terwijl omstreeks een zes-duizendtal uit Maleiers, Arabieren en Chineezers bestaat. Het cijfer der weerbare mannen zal bijgevolg niet veel hooger dan 100.000 zijn geweest, waarvan de Baliërs ongeveer een tiende gedeelte op de been brachten.

Behalve een lijfwacht van omstreeks 150 hoofden, hield de vorst er overigens geen staand leger op na, alhoewel alle Baliërs in tijd van oorlog tot den krijgsdienst verplicht waren en alsdan met geweren uit het arsenaal van den vorst bewapend werden. In tijd van vrede werden zij nu en dan in het schieten naar de schijf geoefend.

De Sassaks waren geheel ongeoeffend en in vreedstijd niet met geweren gewapend. Een 20.000 tal moest dienen voor transport- en koeliediensten.

De oefening in het gebruik van vuurwapenen en de toepassing daarvan in het gevecht was hoogst gebrekkig. Mocht dientengevolge aan de Balische strijdkrachten, in het open veld tegenover goed geoefende troepen, geen groote militaire waarde worden toegekend, hun weerstandsvermogen achter dekkingen, muren en aardewerken was — ook tengevolge van de stormvrijheid daarvan — zeer groot. Wij hebben dit trouwens èn in 1849 èn in 1894 bloedig ondervonden.

Wat de beschrijving van het wezen van den godsdienst aangaat, welke eene vermenging van het Boeddhisme, het Sawaïsme en het Maleische heidendom der oorspronkelijke bevolking is, zoo trof ons de scherpzinnige karakteristiek daarvan, welke met de volgende woorden is weergegeven. »In hoofdzak komt tegenwoordig de godsdienst der Baliërs op eene verzoening en vereering neer; eene verzoening der booze geesten; een vereering van de plaats, waaruit het gezin afkomstig is, en van de goden, die de heerschappij voeren over de aarde.»

Het egoïstische en zelfgenoegzame in het karakter der Baliërs kan moeilijk scherper en met minder omhaal van woorden geteekend worden.

Uit de derde en vierde aflevering leeren wij voorts de zeden en gewoonten zoowel van overheerschers als overheerschten kennen. Geruimen tijd wordt stilgestaan bij de vermelding van het kastenselsel, de rechtspleging, de lijkverbranding en de volksspelen, als daar zijn muziek, dans- en tooneelvoorstellingen, maar bovenal bij de hanengevechten, als het meest geliefkoosde volksvermaak, dat op Lombok bekend is.

Zeer belangwekkend is de mededeeling van de wijze, waarop de landbouw — in hoofdzaak rijstbouw — verricht wordt en eigenaardig is, in verband daarmede, de overeenkomst tusschen de daar bestaande *soebak*-verenigingen en onze polderbesturen, zij het ook dat ten onzent de afwatering en ginds de bewatering tot het ontstaan daarvan aanleiding gegeven heeft.

Ook worden de regeling van het bestuur en de onderlinge verhouding van de Balische en de Sassaksche bevolking duidelijk geschetst en dit hoofdstuk besloten met een even onderhoudende als der zake kundige geographische beschrijving van het eiland, welke hier en daar tot topographische details afdaaft. Zóó o. a. de schets van de binnen Mataram gelegen verblijven van den Vorst van Lombok, van den Kroonprins en van GOESTIE NJOMAN KALEI, alsmede van het tot logies voor de Europeesche ambtenaren bestemde Bogor. Ditzelfde geldt van de poerie te Tjakra-Negara, welke op de schaal van 1 : 2000 weergegeven is.

In de vierde aflevering wordt ten slotte reeds een tweetal bladzijden gewijd aan het IVde hoofdstuk, getiteld »Onze vroegere betrekkingen met de Baliërs en Lombok», waarvan wij de bespreking tot een volgende maal uitstellen.

Gaan wij na, welk een omvang het werk reeds nu gekregen heeft (190 bladzijden), terwijl wij ternauwernood met den vijand kennis hebben gemaakt, dan ligt de waarschijnlijkheid niet verre, dat nog ettelijke afleveringen zullen volgen, alvorens wij den verraderlijken tegenstander in het stof zullen zien bijten.

Zijn die afleveringen evengoed geschreven en nauwgezet bewerkt, als die, welke ons tot heden onder de oogen kwamen; ademen zij met andere woorden denzelfden geest, dan wacht ons een geschiedwerk van den eersten rang.

Dat de afleveringen niet zoo bijzonder snel op elkaar volgen, daarvan maken wij den samenstellers geen verwijt, integendeel, aan hunne zorgen toevertrouwd, is het een waarborg te meer, dat de geschiedbeschrijving er wel bij zal varen.

Moderne Reserven, door C. von B. K. Berlin, 1895. Militär-Verlag. R. Felix. Prijs 2 Mark.

Uitgaande van de stelling, dat onder den naam van *reserve* verstaan moet worden elke kracht, die, hoewel voor den strijd voorbereid en geschikt, daaraan toch plaatselijk of tijdelijk niet heeft deelgenomen, en op grond daarvan als beginsel vooropstellende, dat de functie van elke reserve is, »dat zij ophoude reserve te zijn,» bespreekt Schrijver zoowel de historische ontwikkeling, als de voormalige en tegenwoordige functie der »wehrpolitische», strategische en tactische reserven.

Onder de eerste verstaat Schrijver de som der in den schoot der natie aanwezige, doch niet of slechts in geringe mate tot het doel van den oorlog voor-

bereide krachten; deze reserve was en is nog het laatste redmiddel van hem, wiens eigenlijk oorlogswerktuig — het leger — oogenblikkelijk ontoereikend blijkt om het oorlogsdoel te bereiken. Was zij oudtijds slechts als grondstof (Rohmaterial) voorhanden, thans is zij door een meer of minder vluchtige, militaire vooroefening reeds eenigermate gevormd en verliest zij gaandeweg haar eigenaardig karakter, omdat in den wedloop der groote Europeesche Staten op militair gebied het streven duidelijk waarneembaar is om deze reserve, wat haar gehalte betreft, aan het eigenlijke leger te doen gelijk worden. Ware, met het oog op de financieele en economische gevolgen, de consequente doorvoering van dit streven mogelijk, dan zou deze reserve slechts als een overgangsvorm beschouwd moeten worden. De Schrijver verklaart echter in een zeer lezenswaardige beschouwing dat en waarom »auch diese Funktion grosse und offenkundige Mängel, heute wie die Dinge liegen, deutlicher erkennen lässt als je zuvor».

Het opstellen van strategische reserven is in strijd met VON CLAUSEWITZ' beginsel om alle krachten, die voor één strategisch doel bestemd zijn, ook in haar geheel daarvoor beschikbaar te stellen en het gebruik dier reserven op dien grond voor goed veroordeeld. Wel kunnen politieke of geographische toestanden soms oorzaak zijn, dat niet over alle krachten beschikt kan worden op het oogenblik, dat de eerste groote ontmoetingen met den tegenstander plaats grijpen, doch de naam van strategische reserve is op de afdeelingen, die uit dien hoofde elders gebonden zijn, niet toepasselijk.

Zoodra de weerpolitieke reserve »tant soit peu» gevechtsvaardig is, zou zij tot strategische reserve worden, indien het grondbeginsel der moderne oorlogsvoering — het vereenigd optreden der beschikbare strijdkrachten — haar niet dadelijk aan het leger deed toevoegen. Intusschen is er tijd noodig om haar in gevechtsvaardigen toestand te brengen, een tijd, die korter wordt, naarmate de mobilisatie dezer reserve beter voorbereid, het vernis van militaire oefening, dat haar in vreedstijd gegeven werd, deugdelijker is. In verband hiermede stelt Schrijver de vraag: Wat te doen? Moet men de eerste ontmoetingen met den tegenstander vermijden en — vertrouwend op de macht van het aantal — afwachten tot deze reserve voor den strijd gereed is, dan wel moet men, snelheid van handelen boven overmacht stellende, den tegenstander met het eigenlijk leger aanvallen om hem zoo mogelijk te verslaan, vóór nog zijne weerpolitieke reserve beschikbaar is?

Wij zouden beslist tot het laatste adviseeren. Waar tegenwoordig, vooral door de grootere Staten, geen moeite gespaard wordt om de mobilisatie te bespoedigen, spreekt het welhaast vanzelf, dat men de daaruit ontstane voordeelen, in casu het strategisch initiatief, niet uit de hand moet geven, doch zoodra het leger in eerste linie in operatievaardigen toestand geconcentreerd is, de operatiën moet beginnen.

Schrijver bespreekt bovendien nog eene categorie van strategische reserven. De groote getalsterkte der strijdkrachten, welke bij een oorlog van twee groote mogendheden door beide in het veld gebracht zullen worden, noodzaakt tot een samentrekking daarvan in verschillende groepen, die, hoewel gescheiden marcheerende, in de groote tactische ontmoetingen zooveel mogelijk vereenigd zullen moeten strijden. Tevoren zullen echter uit verschillende kleinere gevechten de gegevens verkregen moeten worden, die aanwijzen waar de beslissing gezocht zal moeten worden, en dient dat punt door de daar aanwezige strijdkrachten

desvereischt zoolang vastgehouden te worden tot de andere groepen bij de tactische beslissing zullen kunnen ingrijpen. Deze laatste beschouwt Schrijver nu ten opzichte van de eerste als strategische reserven.

De bezwaren aan het gescheiden marcheeren, vereenigd strijden verbonden — de mogelijkheid, dat deze strategische reserven zelf op andere punten in den strijd gewikkeld worden, de wrijvingen, welke zich bij haren opmarsch kunnen voordoen, de beperkte invloed van de hoogste leiding bij dit alles — worden door Schrijver breed uitgemeten: *met* zulk een theorie kan men overwinnen, *door* haar zeker niet. »Hier kommt es nicht mehr auf die Energie allein an, die Heeresmassen heranzubringen, sondern hier wird plötzlich Geschicklichkeit in deren Verwendungsart nöthig.»

Nu zal stellig niemand ontkennen, dat de leiding der hedendaagsche »Millionenheere» met ontzaglijk meer bezwaren gepaard gaat, dan die der in getalsterkte veel zwakkere legers uit vroeger tijden, doch juist daardoor geeft men toe, dat de strategische leiding op een zeer hoog standpunt moet staan, wil zij er werkelijk in slagen gescheiden te doen marcheeren en vereenigd te doen strijden. Wij zien dan ook in de hedendaagsche strategie nog iets anders dan een »System von Aushülfen.»

Bovendien verliest Schrijver hier de strategische beveiliging der opmarcheerende legers geheel uit het oog; de daaraan toegevoegde cavalerie-divisiën moeten het oog van den veldheer zijn en door de gegevens, welke zij hem verschaffen, het intreden der door Schrijver gevreesde, ongewenschte toestanden helpen voorkomen. Worden zij niet naar behooren geleid, of voeren zij de haar verstrekte opdrachten niet met volle energie en zaakkennis uit, ja *dan* is men aan het toeval overgeleverd en marcheert en strijdt men met geblinddoekte oogen, doch dan ligt de fout niet in het stelsel, doch in de toepassing daarvan.

Tegen de tactische reserven keert Schrijver zijne scherpste wapenen en soms niet geheel ten onrechte. Wanneer FREDERIK DE GROOTE in zijne General-Principien ten aanzien der scheeve slagorde schreef: »wann Ihr geschlagen werdet, so ist nur ein Theil von Eurer Armee geschlagen worden, und die übrigen dreiviertel der Troupen so noch frisch seijnd, dienen Euch die Retraite zu machen,» dan moge dit als hoogste wijsheid gegolden hebben in een tijd, toen aan het manoeuvreeren vaak eene hoogere waarde dan aan het strijden toegekend werd, toen de aanvulling der strijdkrachten met groote bezwaren gepaard ging en vaak tot een verkeerd begrepen zuinigheid leidde, weshalve bij de tactische ontmoeting de beslissing niet altijd gezocht werd; op het standpunt der hedendaagsche oorlogsvoering, waar juist een spoedige beslissing van den strijd, zoowel uit beginselen van humaniteit als met het oog op het optreden der volkslegers, een eerste eisch is, kan met een dergelijk gebruik der troepen natuurlijk niet ingestemd worden. Toch is datzelfde denkbeeld op sommige plaatsen nog blijven zweven en niet zelden ontwaart men de neiging om de reserve, welke afgezonderd is, niet in de eerste plaats te gebruiken voor het verkrijgen der beslissing, doch als middel om bij een ongunstigen uitslag der ontmoeting aan de geslagen troepen een goed heenkomen te verzekeren. Dan is het aanwijzen der reserve zeker een gevolg van der menschen neiging om voor onvoorziene gevallen nog iets achter de hand te hebben, dan kan zij dienen als een soort »calmans» om kleine zielen het nemen van een groot, ernstig besluit te vergemakkelijken. Maar om, op grond dezer terecht veroor-

deelde verschijnselen, een veroordeelend vonnis over de tactische reserve uit te spreken, komt ons niet juist gezien voor.

De groepeerings der strijdkrachten in de diepte, waardoor de reserve als vanzelf ontstaat, is terecht tot beginsel verheven. Reeds NAPOLEON I leerde »on s'engage et puis l'on voit." Wie echter alle krachten gelijktijdig op den tegenstander werpt, berooft zich, afgezien van andere nadeelen, van de mogelijkheid om uit de inleiding van den strijd de zoo noodige gegevens te verzamelen ter beantwoording van de vraag, waar de beslissende stoot aan den tegenstander toegebracht moet worden, waar dus de hoofdaanval behoort te geschieden.

Ten onrechte, meent Schrijver, wordt het verkrijgen van de overhand in het vuurgevecht door het langzaam voeden der eerste linie tegenwoordig als hoofdzak beschouwd en komt de bedreiging met de blanke wapenen, c. q. de bajonet-aanval eerst in de tweede plaats in aanmerking. De aanvaller moet z. i. van den aanvang af zoo sterk mogelijk voorwaarts gaan, het vuurgevecht alleen beschouwen als iets, wat men den troepen op psychologische gronden verschuldigd is, zijne reserven moeten reeds aangetrokken zijn, terwijl de verdediger nog bezig is de zijne in de linie te brengen, terwijl een twee-, ja drie-gelederen-vuur hem dan eene overmachtige vuuruitwerking moet verzekeren.

Hoewel wij er zeer zeker groote waarde aan hechten de voorwaartsche beweging der aanvallende troepen zoolang mogelijk te doen voortduren, om het noodige élan in dien aanval te houden, gelooven wij toch slechts zeer geringe tegenspraak te zullen ontmoeten, wanneer wij aan des Schrijver's methode geen groote waarde hechten. De zaak toch is eenvoudig deze: zoolang men op zoodanigen afstand van den tegenstander is, dat de winst in terrein opweegt tegen de verliezen, welke men door zijn vuur lijdt, moet beweging vóór vuur gaan, doch zoodra een dergelijke winst niet meer verkregen wordt, moet tijdelijk aan het vuur den voorrang gegeven worden, omdat men — dezen regel uit het oog verliezen — alleen met eene ontzettende overmacht en ten koste van ontzaglijke verliezen een zege zou kunnen behalen, die bij slot van rekening zou kunnen blijken een Pyrrhus zege te zijn.

Wij willen gaarne toegeven, dat in sommige theorieën omtrent het gebruik van dekkingen, omtrent de onmogelijkheid om over open terrein aanvallend op te treden, omtrent het gebruik van reserven werkelijk overdreven en het hoofddoel, d. i. het verslaan van den tegenstander, uit het oog verloren wordt; dat zulke theorieën dus tot reactie prikkelen is natuurlijk, maar daarbij hoede men er zich voor in een ander uiterste te vervallen.

Al meenen wij nu, dat Schrijver's stellingen van deze overdrijving in tegengestelden zin niet geheel zijn vrij te pleiten, zoo neemt dit niet weg, dat wij zijne brochure zonder voorbehoud ter lezing en aandachtige overweging aanbevelen; iets, waartoe zoowel de stof, als de wijze, waarop zij behandeld wordt, zich uitermate leenen.

E. ROCCHI, *Maggiore del Genio. Le origini della fortificazione moderna. Studi storico-critici.* VOGHERA ENRICO, Roma. 1894.

Het bovenvermelde werk bevat een historisch-critische studie over den oorsprong en de ontwikkeling van de eerste vormen der nieuwere versterkingen, welke tengevolge van de algemeene invoering der vuurwapenen in het laatst der middeleeuwen en het begin der 16de eeuw zijn ontstaan. Meer in het bijzonder heeft de Schrijver door eene nauwgezette en grondige, vergelijkende studie van de oorspronkelijke bronnen trachten na te gaan, aan wien de eerste toepassing der bastions is toe te schrijven en hoe de vestingwal volgens het gebastioneerde tracé zich uit den vroegeren vestingmuur met torens heeft ontwikkeld.

De eerste toepassing der vijfhoekige bolwerken of bastions werd tot voor korten tijd vrij algemeen toegeschreven aan SAMMICHELI (SAN MICHELI, zie VAN KERKWIJK, *Vestingbouw*, bladz. 24), die deze werken het eerst in 1527 te Verona zou hebben toegepast. Enkele jaren geleden werd intusschen op dit vraagstuk een nieuw licht geworpen door eene belangrijke polemiek tusschen het *Archiv für die Artillerie- und Ingenieur-Offiziere des deutschen Reichsheeres* en de *Rivista d'Artiglieria e Genio*. In laatstgenoemd tijdschrift was, op gezag van een geleerd schrijver en ijverig onderzoeker, Pater GUGLIELMOTTI, beweerd, dat MARIANO DI JACOPO van Siena (1381—1458), meer bekend onder den naam van TACCOLA, reeds in eene van 1458 dagteekende tekening, behoorende bij een in de bibliotheek MARCIANA te Venetië berustend handschrift, vijfhoekige bastions zou hebben geteekend. Deze bewering werd door den bekenden schrijver over oudere en nieuwere fortificatie, den Generaal SCHRÖDER in het *Archiv* (Jan. 1891) bestreden, waarna de toenmalige Kapitein der Genie ROCCHI in de *Rivista* (Mei 1891) het ter zake meest belangrijke gedeelte van het manuscript van TACCOLA en de daarbij gevoegde tekening als bewijsmiddel publiceerde. Generaal SCHRÖDER toonde daarop (*Archiv*, Aug. en Sept. 1891), op grond dezer gegevens, nader de onjuistheid der gevolgtrekkingen van GUGLIELMOTTI aan en voegde daarbij tevens een belangrijke historische studie over de ontwikkeling der gebastioneerde bevestigingsvormen.

De Majoor ROCCHI heeft zich nu in het hierboven vermelde werk, waaraan een afzonderlijk deeltje, bevattende een aantal platen, is toegevoegd, tot taak gesteld de verschillende gegevens en zienswijzen ten opzichte van dit vraagstuk te verzamelen, te rangschikken en critisch te bespreken. Na eerst een overzicht te hebben gegeven van de onderzoekingen en bekende geschriften aangaande den oorsprong der »moderne» bolwerken en van de daarover gevoerde, hierboven in zeer korte trekken geschetste polemiek, onderwerpt hij vervolgens het handschrift van TACCOLA aan een scherpzinnig onderzoek. Hij komt daarbij tot dezelfde slotsom als Generaal SCHRÖDER, nl. dat in dit handschrift en de bijbehoorende teekeningen de vormen, welke aan de nieuwere versterkingen eigen zijn, volkomen ontbreken, zoodat de daaraan door GUGLIELMOTTI vastgeknoopte conclusie, als zou TACCOLA de eigenlijke schepper der vijfhoekige bolwerken of bastions zijn, als onjuist moet worden verworpen.

Vervolgens geeft de Schrijver aan de hand der oorspronkelijke bronnen en gesteund op de nog bestaande overblijfselen van oude Italiaansche vestingwerken, een uitvoerig overzicht van den overgang der middeleeuwsche tot de nieuwere

bevestigingswijze en van het ontstaan van het eerste gebastionneerde front. Hij toont daarbij aan, welke groote beteekenis voor dit ontwikkelingsproces moet worden toegeschreven aan FRANCESCO DI GIORGIO MARTINI (1439—1502) en aan GIULIANO GIAMBERTI DA SAN GALLO (1432—1517) en zijn broeder ANTONIO, aan welke architecten en vestingbouwkundigen de eer toekomt den overgang tot de gebastionneerde bevestigingswijze reeds vóór 1500 te hebben voorbereid. De Schrijver wijst er ook op, dat ten onrechte veelal aan ALBRECHT DÜRER (1527) de eerste ontwerpen van geschutkazematten worden toegeschreven. SAMMICHELI construeerde reeds in 1526 in Italië bastions met gekazematteerde flanken en de door Majoor ROCCHI veelvuldig als bewijsstuk aangehaalde, nog in goeden staat aanwezige versterking der Rocca d'Ostia, in 1483—84 door GIULIANO DA SAN GALLO gebouwd, vertoont een geheel nieuw van lage geschutkazematten voor grachtsverdediging.

De Schrijver besluit zijn werk met een historisch overzicht van de eerste aanwending van buskruitmijnen in den vestingoorlog, zoowel door den aanvaller als door den verdediger, alsmede van de eerste beginselen van permanente mijnwerken.

Het bovenstaande moge voldoende zijn om een denkbeeld te geven van den belangrijken inhoud van dit werk. Een oordeel daarover zullen wij ons niet aanmatigen, daar wij — geen Italiaansch kennende — ons hebben moeten tevreden stellen, met behulp van een woordenboek de voornaamste gedeelten van het werk te ontcijferen. Wij willen dus alleen mededeelen, dat het boek van Majoor ROCCHI, die trouwens geen onbekende is voor hen die zich met de beoefening der versterkingskunst bezig houden, op ons den indruk maakt van eene ernstige en degelijke studie van blijvende wetenschappelijke waarde. Overigens kunnen wij verwijzen naar de zeer waardeerende beoordeelingen in de Mei-aflevering der *Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine* en de Maart-aflevering der *Revue du Génie militaire*, beide van dit jaar.

C. J. S.

Amsterdam, Juli 1895.